اندیال خوشال

لیکوال

محمد اسمعیل یون

۱۳۸۷ کال

Ketabton.com

محمد اسمعیل یون سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

له ۱۳۷۱ څخه تر ۱۳۸۰ ل کال پورې په کابل پوهنتون، پښتو څانګه کې پر تدریسي چارو بوخت وم، په څو سمسترونو کې د خوشال پېژندنې مضمون د تدریس چارې ماته راسپارل شوې وې، خو د یادو کلونو په ترڅ کې دا مضمون چې په دوو سمسترونو کې تدریسېده، په متواتر ډول ماته نه و راسپارل شوی، نو ځکه خو د یو منظم تدریسي کتاب د لیکلو چارې برابرې نه شوې. ما د تدریس پر مهال اکثره د خوشال بابا په اړه له متفرقه اثارو، د بابا له خپلو اثارو او د نورو استادانو له هغو لکچرنوټونو څخه ګټه اخیسته، چې تر دې دمخه لیکل شوي وو او دا مهال زموږ په واک کې وو. یاد کلونه هغه مهال و، چې د بېلابېلو جګړو او نورو ډول ډول بندیزونو له امله پوهنتون لکه چې پخوا و او یا اوس دی، هسې او داسې نه و، نږدې څلورنیم کلونه پوهنتون په مهاجرت او نږدې نور پنځه کلونه یې په بندیزونو کې تېر کړل. خو هغه وخت، کله چې هم د تدریس زمینه برابره شوې، له ما سره د خپل هر تدریسي مضمون لپاره د یوه تدریسي اثر د رامنځته کېدو هیله پیاوړې شوې ده، د خوشال پېژندنې مضمون د تدریس پر مهال ماته دا څرګنده شوه چې محصلین د خوشال د ژوندانه او مبارزو تر څنګ د هغه فکري نړۍ لید ته هم زیات لېوال دي. د ۱۳۷۹ل کال په لومړیو کې ما د خپلې علمي ترفیع (پوهنملۍ علمي رتبې) لپاره د (خوشال اندو ژوند ته یوه لنډه کتنه) تر عنوان لاندې موضوع ثبت کړه. د پوهنتوني ترفیعاتو له قانون سره سم د یو کال په موده کې باید د ترفیع اثر بشپړ شي. د هغه وخت د حالاتو، ستونزو، بوختیاوو او تنګسیاوو په پام کې نیولو سره مې کله کله د ترفیع پر دې ټاکلې موضوع هم کار کاوه، نو کله چې د ترفیع ټاکلی وخت راورسېد، دا اثر هم د ترفیعاتو له غوښتنو سره سم بشپړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

شو. د علمي ترفيع په توګه ددې اثر د ټاکنې پر مهال، زما هدف دا و چې دا اثر تر ترفيع وروسته د يوه تدريسي او يا هم د يوه مرستندوی تدريسي اثر په توګه محصلينو ته وړاندې کړم، د تدريس په بهير کې ددې اثر اړانه او منځپانګه ورو ورو پسې بډايه او بيا به يې وروسته د يوه مناسب تدريسي کتاب په توګه چاپ کړم، خو د تېرو کلونو په بهير کې ماته د ګڼو نورو عواملو او بوختياوو له امله ددې زمينه برابره نه شوه، چې يا پر دې اثر نور کار وکړم او نه هم د تدريس په بهير کې ماته د خوشال پېژندنې مضمون را په برخه شي، چې په عملي ډګر کې ددې اثر نيمګړتيا پوره او کره کړم او د بشپړتيا لپاره يې کار وکړم، نو په دې خاطر نږدې اته کلونه دا اثر همداسې پاتې شو. اوس ځينې هغه ناچاپ کتابونه چې ما په دې اثر کې معرفي کړي و ، چاپ شوي هم دي، لکه د سرمحقق عبدالله بختاني خدمتګار (خوشال خان خټک او څو نور فرهنګيالي خټک) او د مېرمن خديجه فيروزالدين (د خوشال ژوند او مبارزه) ، سربېره پر دې سرمحقق زلمی هېوادمل د ((ننګيالی د زمانې)) په نامه يو اثر چې د خوشال پېژندنې په برخه کې يو ډېر پراخ، هر اړخيز او شارح اثر ګڼل کېږي او تر دې دمخه د بابا په اړه نورو اثارو ته يې هم په کې اشاره کړې، ليکلی او چاپ کړی دی. له دې اثر څخه د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي د ۱۳۸۲او ۸۷ کلونو د ماستری پروګرام د محصلينو لپاره د خوشال پېژندنې مضمون د يوه تدريسي کتاب په توګه هم ګټه پورته کېده. دغه راز په تېرو څو کلونو کې د بابا د فکر او ژوند په اړه نورې په لسګونو ليکنې هم شوي او د بابا د ژوند د څلورسومې کليزې په وياړ په جرمني کې د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې له خوا يو نړيوال سيمينار هم جوړ شوی و او د بابا په اړه ځينې نور اثار هم چاپ شوي دي.

په دې شپو ورځو کې زه غواړم خپلې تېرې ليکنې او کړی کار يو ځل بيا له نظره تېر او ځينې ليکنې چاپ کړم، نو (د خوشال اند و ژوند ته يوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتنه) اثر مې هم په دې لړ کې، د علمي ترفیع د یوې ټایپي نسخې له مخې کمپوز ته برابر کړ. دا اثر مې په نوې بڼه کمپوز کړ، په متن کې مې ګوتې ونه وهلې او د هغه وخت د شرایطو د یوه محصول اثر په توګه مې هماغسې پرېښود، چاپ مې ورته ځکه مناسب وګاڼه چې د خوشال بابا په باب چې هر څومره اثر ولیکل شي بیا به هم کم وي، د خوشال بابا په جامع فکر کې داسې څه شته چې هر څوک ترې خپل خپل تعبیر واخلي او یا هم بابا هر چاته د هغه د ذوق مطابق یو فکر ډالۍ کړي. د چاپ بله اړتیا مې دا وګڼله چې لا اوس هم د ژبو او ادبیاتو پوهنځیو د پښتو څانګې لیسانس دورې ته د خوشال پېژندنې د یوه بشپړ تدریسي کتاب اړتیا ده، نو که دا اثر لږ تر لږه د یوه مرستندوی درسي اثر په توګه کار وکړي، زما یو هدف به ترلاسه شوی وي.

د تدریس په بهیر کې کېدی شي دا اثر بشپړ او د محصلینو اړتیا له دې اړخه تر یوه حده پوره کړي. نور نو خوشال داسې یو څوک نه دی چې څوک دې هغه په یو کتابګوټي، کتاب او یا هم څو کتابو، تشریح کړي او د هغه د فکر هر ژور لید ته دې ځان ورسوي، هر چا تر خپلې وسې د بابا اندوژوند ته یوه کتنه کړې، دا لړۍ به روانه وي او دا هم د همغو کتنو په لړۍ کې یوه کتنه ده.

((د خوشال بابا اندوژوند ته یوه کتنه)) څخه مې (اندیال خوشال) ته ځکه د اثر نوم ور بدل کړ چې د اندیال، (مفکر) خوشال د فکر څېړنې ته لا ډېره اړتیا ده.

سره له دې چې د بابا د شخصي، ټولنیز او سیاسي ژوندانه دهر ډګر څېړنه موږ ته د ژوند او روزګار ډېرې تجربې را په برخه کوي او دا برخه نورې نورې څېړنې ته هم اړتیا لري، په تېره بیا دا چې دا تجربې تراوسه پورې راغځېږي او تکرارېږي او موږ باید له هغو څخه پند واخلو، خو د بابا فکر داسې دی، چې دومره، بکر، تازه او نایاب دی چې د زمانې پوړۍ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګردونه يې ځلا او ښکلا ، موثریت او جذابیت کمولای نه شي، موږ د بابا له فکر څخه نه یوازې د افغان ملت د یو معمار او بنسټګر عنصر په توګه کار اخیستلای شو ، بلکې د بابا فکر د بشري نړۍ د سوکالۍ لپاره داسې یو ځلند مشعل دی چې د نړۍ د هر وګړي ذهن او فکر روښانولای شي. د بابا په تفکر کې داسې ستر مضمونونه، رازونه او ګنجونه پټ دي چې هغه جغرافیایي او موسمي بریدونه نه پېژني او ((انسان)) د ((انسان)) په توګه ورڅخه ګټه اخیستلای شي، نو ځکه خو زه د یوه وړاندیز په توګه ټینګار کوم چې زموږ د اندیال (مفکر) بابا د فکر خزانه باید لا وپلټل شي او لا وشنل شي.

د همداسې ارمان د پوره کېدو په هیله
پوهندوی محمد اسمعیل یون
ارګ-د جمهوري ریاست ودانۍ،کابل-افغانستان
۱۳۸۷ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

د خوشال بابا پېژندګلوي

الف- ژوند: خوشال خان پر (۱۰۲۲) هـ ق کال چې له (۱۶۱۳ میلادي کال) سره سمون خوري، د اکوړي په سرای کې زېږېدلی دی. خپله خوشال خان هم همدا نېټه په خپل یو بیت کې ثبت او د هغې یادون یې کړی دی:

د هجرت زر دوه ویشت سن و
چې زه راغلم په جهان

خوشال خان د شهبازخان زوی، د یحیی خان لمسی او د ملک اکوړي کړوسی و. خوشال په خپله یوه قصیده کې خپل غور نیکه(ملک اکوړي) پورې خپله پېژندنه داسې کړې ده:

زه خوشال د شهباز خان یم — چې تورزن یم کان په کان
شهبازخان د یحیی خان — چې بل نه و هسې ځوان
یحیی خان د اکوړي و — چې په توره شو (سلطان)
د اکبر پادشاه په دور — شو دخپل ولس تورخان
د هجرت زر دوه ویشت سن و — چې زه راغلم په جهان
د هغه دور باد شاه و — قدردان شاه جهان
د پلار ځای و ما راکړ — په ولس شوم حکمران(1)

1

خو نسبنامه چې د خوشال بل منثور اثر دی او لومړی ځل افضل خان په تاریخ مرصع کې ځی کړی او بیا په مستقل ډول هم چاپ شوی دی، خوشال خپله پېژندګلوي په ترتیب سره په (شلم) پښت خرښبون بابا ، ته رسولې ده.

خوشال په نسبنامه کې وایي:

((خوشال خان د شهباز خان، شهبازخان د یحیی خان، یحیی خان د ملک اکوړي، ملک اکوړ د درویش چې مشهور په چنجو دی، چنجو د تمن، تمن

---

(۱)- د خوشال خټک کلیات لومړی ټوک، د افغانستان اکاډمۍ ۱۳۵۸ل کال لیندی، د محمد صدیق روهي له خوا د خوشال خان خټک پېژندګلوي، نهه ویشتم مخ.

محمد اسمعیل یون

سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حسن، حسن د شیخ علي، شیخ علي د عطا، عطا د بټي، بټي د انو، انو د برګویټ، برګویټ د تري، تري د تورمان، تورمان د لقمان چې مشهور په خټک دی، لقمان د ککي، ککی د کرلاڼ، کرلاڼ زوی د هوني دی او هوني داخل په اولاد د سړبن دی چې اولاد د شرکبون دی.)) [1]

دا د خوشال د زېږېدو او اصل و نسب په باب په خپله د خوشال څرګندونې وې اوس راځو د خوشال ژوند پېښنو ته:

ب- ژوند پېښې: خوشال بابا څو اړخیز شخصیت و؛ هم شاعر و، هم لیکوال، هم تورزن و، هم توریال و، هم سیاستپوه و، هم سیاستوال، هم ټولنپوه و، هم رنځپوه، هم عالم و، هم مارشال، هم ښکاري و، هم فلسفي، هم تبرپوه و، هم ملتپال، خو لنډه دا چې هر څه و او ډېر زیات انساني ارزښتونه، صفتونه او هنرونه په کې راټول شوي وو. خوشال خان د ژوند د هر ډګر د مبارز په توګه په ژوند کې له زیاتو ستونزو، پېښو او کړاوونو سره مخامخ شوی و. دا پېښې اکثره ده په خپله هم په خپلو لیکنو کې ځای کړي او نورو لیکوالو او خوشالپوهانو هم د هغو یادونه کړې او هغه یې ثبت کړي دي.

مونږ به دلته د همدغو ثبت شویو پېښو لنډیز را واخلو. استاد محمد اصف صمیم په لومړي ګام کې په خپله د خوشال او په دویم ګام کې د ځینو نورو لیکوالو اثار په ډېر دقت څېړلي او د خوشال ژوند پېښې یې ګام پر ګام تعقیب کړي دي. دا پېښې چې د تاریخي تسلسل له مخې څېړل شوي، دلته یې په ترتیب سره وړاندې کوو:

* ۱۰۲۸ق (۱۲۱۸ع):

خوشال شپږ کلن و چې په لنډي سیند کې لاهو (ډوب) شو.

* (۱۰۳۰ق ، (۱۲۲۰ع):

---

[1] نسبنامه د خوشال خان خټک او افضل خان، د حبیب الله رفیع سریزه، سمون او سپړنه ۱۳۷۸ل کال، ۳-۲۳ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اته کلن و چې له څپر نه پرې کانې راپرېوته او سخت ژوبل شو.
* ۱۰۳۵ ق (۱۲۲۵ع):
په هغه برید کې له خپل پلار (شهباز) سره ملګری و، چې د باکوخان یوسفزي په مشرۍ پر خټکو وشو.

* ۱۰۴۰ ق (۱۲۳۰ ع):
لومړی واده یې له توتیا (د اشرف خان له مور) سره وشو، د واده پر ورځ د سختې تبې له امله خسر کره هم د تګ نه و، ناوې یې نیا (قذیفې ادې) راوسته، د خان دا تبه د ولس ورځې اوږده شوه.
* ۱۰۴۰ ق (۱۲۳۰ ع جون- جولای):
د واده پر ورځ یې دتبې له امله مور ته چا وویل چې بړستن پرې ټینګه کړي چې خولې شي، بړستن یې پرې ټینګه کړه، ښځې پرې کېناستې، ساه یې تنګه شوه، هلاکت ته نږدې شو، بې حاله بې ساه پروت و، ژړا انګولا شوه خو ساه په کې وغوړېده.
* ۱۰۴۲ ق (۱۲۳۲ع):
په شل کلنۍ کې یې په شاعرۍ لاس پورې کړ لومړی شعر یې دا ګڼل کېږي:

عقل سل د مصلحت بندونه جوړ کا
چې د عشق سیلاب پرې راشي واړه نوړ کا

* ۱۰۴۲ق (۱۲۳۲ع):
پر عیسی خېلو یې برید وکړ.
۱۰۴۴ق رمضان ۹ (۱۲۳۵ع ۱۷ مارچ):
اشرف خان زوی یې وزېږېد.
* ۱۰۵۰ ربیع الثاني ۱۷ (۱۲۴۰ ع جولای):

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تاراګړ کې د شاه جهان د زوی مراد بخش له دولس زریز لښکر سره ملګری شو او د مغولي حکومت د مخالفو ځواکونو په ځپلو کې یې لوی لاس و.

*۱۰۵۰ ق د شوال لومړی (۱۶۴۱ ع جنوري):

پلار یې له یوسفزیو سره په جګړه کې سخت ژوبل شو او له همغه ټپ نه ځو ورځې وروسته مړ شو.

خان وایي:

سن د هجر زر پنځوس
چې شهید شه شهباز خان

*۱۰۵۰ شوال ۵ جمعه (۱۶۴۱ ع جنوري):

خان د خټکو مشر شو.

*۱۰۵۰ ق، (۱۶۴۰ع):

له شیخ رحمکار (کاکا صاحب) سره تر ملاقات او دعا اخیستو وروسته یې لښکر تیار کړ او د یوسفزیو پر سیمه یې یرغل وکړ او بری یې وګاټه او د خپل پلار تر بدل اخیستو وروسته بریالی کور ته راستون شو.

* ۱۰۵۰ ق ذیقعده (۱۶۴۱ع):

پر یوسفزیو باندې تر بري وروسته ورته شاه جهان د یوه فرمان په ترخ کې د شهباز خان رسمي او قومي مقام وسپاره.

* ۱۰۵۰ ق محرم شپږمه (۱۶۴۲ع اپریل ۷):

سعادت خان زوی یې وزېږېد چې خان یې د زوکړې ماده په ((غازي دل)) کې رانغښتې ده.

* ۱۰۵۲ق (۱۶۴۲ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کواټ د ختیکو په شمال کې یې په ((ربسبی)) کې د شاه جهان له مشر زوی دارالشکوه سره وکتل چې د ایرانیانو د مقابلې لپاره (کندهار) ته روان و.

* **۱۰۵۲**ق (**۱۶۴۲**ع):

د شاه جهان زوی دارالشکوه له ((محال)) نه یې برخې کړ.

* **۱۰۵۳** ربیع الاول یوولسمه (**۱۶۴۳** جولای دویمه):

بهرام خان ورکره وزبړېد ، خان یې د زوکړې ماده ((بخت بابا آمد)) ویلې ده.

* **۱۰۵۵**ق/ ذوالحجه/ لومړی (**۱۶۴۵**/ جنوري **۲۷**):

د شاه جهان د کشر زوی مراد بخش په هغه لښکر کې دویم ځل ملګری شو چې د بلخ او بدخشان ماموریت ته د تګ په لړ کې پېښور ته راغی.

* **۱۰۵۵** ق (**۱۶۴۵**ع):

پر دغه کال یې دا قصیده وویله:

د ډهـلي د ښهرښـه شـان او شـوکـت و
لـور پـه لـوري ښـکلي عمـارت و
کـه ددې ویلـو حـال لـه مانـه غـواړې
پـه حسـاب کـې واوره کـال د ((قرشـت و))
ابتـدا ددې بیـان پـه نـمازپېښین وه
د مـاښـام پـه وخـت یـې شـوی نـهایت و

* **۱۰۵۵** ق (**۱۶۴۵**ع):

لومړی ځل یې د بلخ او بدخشان په مهم د (اصالت خان) تر مشرۍ لاندې برخه واخیسته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ (۱۰۵۲ ربیع الثاني ۲۷ (۱۶۴۲ جون):
له خپلو پلیو (پیاده) لښکریانو سره اصالت خان پنجشېر ته ورغی.

✷ ۱۰۵۲ جمادي الاولی ۳ - ۴ (۱۶۴۵ جون وروستۍ):
تر دغه وخته یې د بهادرخان داودزي او اصالت تر مشرۍ لاندې په بلخ او بدخشان کې د ستاینې وړ خدمتونه وکړل.

✷ ۱۰۵۲ جمادي الاولی ۱۵ (۱۶۴۵ جون وروستۍ):
د بلخ د مهم په لړ کې نهرین (دکندوز په جنوب کې) نه نیلاب ته لاړ. پر ۱۰۵۲ د افغانستان او تاجکستان پر پوله پرتې سیمې حضرت امام صاحب ته لاړ.

✷ ۱۰۵۸ ق (۱۶۴۷ع):
عابدخان ورکړه وزېږېده چې خان یې تاریخ ((عابدخاني زلی رسید)) ویلی دی.

✷ ۱۰۵۹ وری دولسمه (مارچ- اپریل ۱۶۴۸ع):
دغه قصیده یې وویله:

چـــې موســـم مـــې د ګلونـــو د ګلـــزار شـــي
نـــرم نـــرم ترشـــح پـــه مرغـــزار شـــي
زر اتـــه پنځـــوس کلونـــه د هجـــرت وو
د نـــوروز پـــه دولســـم چـــې دا ګفتـــار شـــي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

* **۱۰۵۹** صفره وروستۍ (**۱۶۴۸**ع د اپریل دویمه):
له اټک نه پورېوت او د میرزا ابوالحسن (اصف خان) د یوې ښکلې ماڼۍ او باغونو د زړه راښکونکو منظرو په باب یې یو اوږد نظم وواېه.
* **۱۰۵۹** ق (**۱۶۴۸**ع):
شاه جهان د یوسفزیو سردار کړ.
* **۱۰۵۹**ق (**۱۶۴۸**ع):
دارالشکوه ترې منصب او سرداري واخیستل.
* **۱۰۵۹**ق (**۱۶۴۸**ع):
پر دغه کال چې شاه جهان له ایرانیانو څخه دکندهار د نیولو په نیت د مهم د انتظام په لړ کې کابل ته، ته او پر اباسین پورېوت، خان یې هرکلی وکړ او تر (ډکې) پورې ورسره ملګری لاړ بیا وروسته کابل ته هم ورغی او همته ورته شاه جهان د یوسفزیو د ملک انتظام وسپاره.
* **۱۰۶۰** محرم (**۱۶۴۹**ع):
نظام زوی یې وزېږېده چې خان یې د زوکړې دا تاریخ وواېه: ((نظام کل وجود)).
* **۱۰۶۱**ق د صفرې **۱۳**مه (**۱۶۵۵**ع):
ظفر زوی یې وزېږېد چې خان یې د زوکړې ماده ((کل ریاض)) ویلې ده.
* **۱۰۶۲**ق جمادی الاولی (**۱۶۵۲**ع):
د خان دوه زامن سکندرخان او کمال خان پر همدغه کال وزېږېدل.
* **۱۰۶۲**ق، (**۱۶۵۲**ع):
دا نظم یې پر همدغه کال وواېه.

کلــــه مـــــا وتـــــه ویـــــل کـــــړې چـــې خـــدمت کـــــړه
پـــــه خـــــدمت کــــې دل نشـــــین د شـــــاه جهـــــان شـــــه
حـــــق نـــــا حـــــق خـونـونـــــه کـــــړه د مـــــسلمانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــــه هـــر شـــان یـــې خـــواروه د دوی حرمـــان شــــه.

* ۱۰۶۲ق رجب ۲۴ (۱۶۵۲ع جون جمعه):

د خان مرشد حضرت شیخ رحمکار (کاکا صاحب) د اتیاو کلونو په عمر، د جمعې د خطبې پر وخت وفات شو او ماښام یې جنازه خاورو ته سپارل کېده، خان یې هم د جنازې د بازو او چتولو نېکمرغي ترلاسه کړه.

* ۱۰۶۳-۱۰۶۴ق (۱۶۵۲-۱۶۵۴ع):

دغه یو کلنه موده یې له بنګښو سره په جنګونو تېره شوه.

* ۱۰۶۳ق (۱۶۵۲ع):

د عبدالقادر خان زوکړه چې په خپله، نوم یې د تاریخي مادې پرځای پرې ایښی دی.

* ۱۰۶۹ ق رمضان ۲۴ (۱۶۵۹ جون):

د اورنګ زېب د دویم ځل تخت کېنې پر وخت خان له دارالشکوه نه د خفګان له امله په پښتونخوا کې د اورنګ زېب ملاتړ وکړ.

* ۱۰۷۰ق (۱۶۵۹ع):

د تیرا په مهم ووت او د اورنګزېب دمخالفو ځواکونو تر ځپلو وروسته بېرته خپلې سیمې ته راستون شو.

* ۱۰۷۰ق (۱۶۵۹ع):

د جلبۍ پر میدان یې د دارالشکوه دملګري باکوخان تر ماتولو وروسته دا بیتونه وویل:

هر څوک دې خپل یون کا کارغه دی که کوتره
څوک چې خپل هنر بدل کا خپله چار کاندي اوتره

محمد اسمعیل یون　　　　　　سمسورویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

*۱۰۷۰ ق (**۱۲۵۹**ع):

د تیرا تر پېښو وروسته یې یوسفزیو ته ماته ورکړه، په دغه لښکر کې ورسره درې زامن (اشرف خان، بهرام خان او سعادت خان) هم ملګري وو او اشرف خان په لومړي ځل د پلار تر بولۍ (قوماندې) لاندې په جنګ کې برخه واخیسته.

* ۱۰۷۰ رجب ۲ پنجشنبه حمل (**۱۲۶۰**ع فبروري):

د تیرا له مهم نه بریالی راستون شو، په کواټ کې ورته د بنګښو دمشرانو شېرمحمد خان کواتې مور (بي بي دوره) چې د زوی په غیاب کې د قوم مشره وه، مېلمستیا وکړه.

* **۱۰۷۲** ق لړم (**۱۲۶۱** اکتوبر نومبر):

خیراباد ته مخامخ یې په اباسین کې بېړۍ د دوو ګټو ترمنځ دوه نیمه شوه، سعادت خان او بهادرخان ورسره وو، یوه تخته پاتې شوه، تخته اوبو ښکته پورته خوځوله، د شپې ناوخته پرې یوه پهره رابرابره شوه او بچ یې کړل.

* **۱۰۷۴** د جمادي الثاني نیمايي جمعه (**۱۲۶۵** فبروري):

د پېښور دصوبه دار سید امیر خوافي خان په حکم پېښور ته راغی، تر دریو ورځو وروسته یې ونیو، پنځسېرۍ بېړۍ یې ورواچولې او تر دوو میاشتو ایسارولو وروسته یې د روژې په نیمايي کې ډهلي ته واستاوه.

* **۱۰۷۴** ق جمادی الثاني (**۱۲۶۵** فبروري):

دا قصیده یې پر همدغه وخت وویله:

و مغولو ته خبرې په وربوزکړم
سر مې پرېوزه که به سر ورته بیا کوز کړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۷۴ شعبان (**۱۶۶۵** اپریل):
دا قصیده یې ډهلي ته د تګ پر لار وویله:

زمـــانې لـــه ښـــو یـــارانو نـــه مهجـــور کـــړم
څـــه بـــلا یـــې مبـــتلا پـــه ډېـــر ضـــرور کـــړم
دا بیـــان مـــې د غعـــد پـــه کـــال ویلـــی
پـــه شـــعبان چـــې د لاهـــور پـــه ســـیند عبور کـــړم.

او دا قصیده یې هم همدا وخت وویله چې مقطع یې ده:

ما خوشال په خوب دا حال لیدلی نه و
چې به دا د غم بیتونه په پنجاب کښم.

✷ ۱۰۷۴ ق رمضان نیمایي (**۱۶۶۵**ع):
په ډیلي کې مغولي دربار ته وروستل شو.

زه هـــم پـــه وســـط د رمضـــان کوچمـــال کوچمـــال
ورغلـــم دربـــار تـــه زر څلـــور اویـــا و کـــال

✷ ۱۰۷۴ ق شوال (**۱۶۶۵** جون):
مغولي دربار ته د پېښور دصوبه دار سید امیرخان هغه لیک ورغی چې پکې غوښتل شوي وو؛ خوشحال باید نه په ضمانت خوشې شي او نه په رعایت، ځکه دده خلاصون ګډوډي پیدا کوي.
✷ ۱۰۷۴ ق (**۱۶۶۵** ع):
بختناک زوی یې وزېږېد.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ **۱۰۷۴** ق ذیقعده (**۱۲۲۵** جولای):
د رنتهبور له کوټ نه يې اګرې ته بوته.
✷ **۱۰۷۵** ق (**۱۲۲۵**ع):
فراقتنامه يې په رنتهبور کې بشپړه کړه:

دوه ســـوه شـــل بيتونـــه دي يـــوولس بنـــده ښــه
مـــا پـــه رنـــتهبور کـــې د زړه تـــاو پـــرې ســـړاوه

✷ **۱۰۷۵** ق (**۱۲۲۵**ع):
دا بولله يې پر دغه کال وويله:

يوهســـې ســـتوری وخـــوت پـــه دا بـــده زمانـــه
چـــې ګـــز يـــې د لمبـــه غونـــدې تـــر خولـــه ځـــي زبانـــه
دا کـــال مـــې پـــه حســـاب کـــې پـــوره (عـــين غـــين هـــې) و
پخپلـــه بـــه پـــرې پـــوه شـــي چـــې ســـړی وي فرزانـــه.

✷ **۱۰۷۵** دنوي کال ورځ (**۱۲۲۵**ع):
دا بولله يې هم د رنتهبور د ورځو پيدا وار دی:

هغـــه خـــدای چـــې بنـــدي کـــړی يـــې خوشـــال
هـــم هغـــه بـــه يـــې خلاصـــی کـــا پـــه هـــر حـــال
زر پنځـــــه اويـــــا کلونـــــه د هجـــــرت وو
پـــه اغـــاز د نـــوي کـــال شـــو دا مقـــال

✷ **۱۰۷۲** ق رمضان /لسمه (**۱۲۲۲** اپريل):
اشرف خان ته يې له رنتهبور نه دا وصيت نامه وليکله:
((اووه پړکه وصيت نامه مؤکده په ډېر تاکيد موشحه په مبالغه شديد ، چې فرزند ارجمند ، د اشرف خان واړه فرزندان جميع خواهان، ياران دې په دا عمل وي، عمل دې د هر يوه پرې تل وي، د ما د قيد په حادثه د اولس اووه قسمه عالم داخل دی...))

(c) ketabton.com: The Digital Library

* ۱۰۷۲ ق (**۱۲۲۵**ع):
خان خپله دستارنامه د رنتهبور د اورنگزېب په زندان کې ولیکله:
انشاء قطعه یې دا وویله:

داکتـــاب چـــې پـــه پښـــتو خوشـــال انشـــاء کـــړ
پخــــوا نــــه دی انشــــاء کــــړی پښــــتانه
کــــه تــــاریخ یــــې د انشــــاء لــــه مــــا نــــه غــــواړې
وایـــــم دا بـــــس دی محنــــــت د بېلتانـــــه

* ۱۰۷۲ ق ذیقعده پنځمه (۱۲۲۲ ع جون):
له رنتهبور نه اگرې ته بوتلل شو او له همغه ځایه بیا خوشې کړای شو.
* ۱۰۷۷ ق رجب لومړۍ (۱۲۲۷ فبروري):
له زندان نه تر خلاصون وروسته په ډهلي کې نظربند و، ماسخوتن مهال پر آس سپور و، له اسه پرېوت او پښه یې ژوبله شوه.
* ۱۰۷۷ ق رجب ځلورمه (۱۲۲۷ فبروري):
له آسه تر پرېوتو درې ورځې وروسته یې دا قصیده وویله:

چـــــې بهتـــــر تـــــر هـــــر نعمـــــت دی
کـــــه نعمـــــت دی روغ صـــــورت دی
مـــــــا چـــــــې دا قصـــــــیده ووې
پـــــه ډهلـــــي مـــــې اقامـــــت دی
څلورمـــــــــــــه د رجـــــــــــــب وه
زر اووه اویـــــــــــــا هجـــــــــــــرت دی.

* ۱۰۷۹ ربیع الاول (۱۲۲۸ع اگست):
فرحت خان زوی یې د هندۍ مور له غېږې پیدا شو.
* ۱۰۷۹ ق لومړۍ خور لسمه (۱۲۲۸ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم ځل د اورنګزېب منصبدار شو.

✷ ۱۰۷۹ق (۱۶۶۸ع):
له هند نه وطن ته راغی.
✷ ۱۰۷۹ ق (۱۶۶۸ ع):
د لنګر کوټ له جوړولو سره یې مخالفت وکړ.
✷ ۱۰۸۰ ق (۱۶۶۹- ۷۰ع جون):
مهابت خان لنګرکوټ جوړ کړ چې خان ورسره د خپل اختلاف او ناخوښۍ یادونه داسې کوي:

لنګـــر کـــوټ مغلـــو ســـاز کـــړ
زه پـــه ننـــګ بیـــا د افغـــان شـــوم
کـــه یوســـف و کـــه منـــدړ و
زه د دواړو نګهبـــــان شـــــوم.

✷ ۱۰۸۰ ق (۱۶۶۹ ع):
پر دغه کال کابل ته لاړ او دا غزل یې هم هلته وواېه:

چـې ښـه ترویـت دخپلـې چـارې ځیـر کـړ
ځـان مـې واړه حبطـه پـه خپـل تـدبیر کـړ
پـوره زر اتیـا کلونـه پـه کابـل کـې
دا غـزل مـې پـه بیـاض بانـدې تحریـر کـړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۸۰ ق (۱۲۲۹ ع):
مشره بي بي (توتيا گله) يې پر همد غه کال ومړه.

پــــوره زر اتيــــا کلونــــه دهجـــــرت وو
چــې دمــور پــه خــوا مــې ومــړ مشــر کــور.

✷ ۱۰۸۰ ق صفر (۱۲۲۹ ع جولای):
د پلار د وفات پر د برشم کال يې مور وفات شوه.

چــې د پــــلار د مــــرگ مــــې تېــــر شــــو پــــوره قــــرن
د صــفـــــرې پــــــه مــــــياشت ومــــــړه زمــــا مــــور.

✷ ۱۰۸۰ ق صفر (۱۲۷۰ ع جون):
دابولله يې وويله:

پــــه ځــــان او پــــه جهــــان کــــې مــــا دوه څيــــزه دي وکښلــــي
پــــه ځــــان کــــې دواړه ســــترگې پــــه جهــــان کــــې واړه کښلــــي
دوه بهــــــره دوه مطلــــــع لــــــري کــــــه دا قصــــــيده گــــــورې
زر يــــــو اتيــــــا کلونــــــه پــــــه صــــــفر کــــــې مــــــا ويلــــــې.

✷ ۱۰۸۱ شوال وروستۍ (۱۲۷۱ ع مارچ):
دا بولله يې وويله:

(c) ketabton.com: The Digital Library

نـــا خلـــف چـــې حوالـــه کـــړ پـــه تقـــدیر
نصـــیحت وربانـــدې نـــه کانـــدې تـــاثیر
د شـــوال وروســـتۍ ورځ کـــال د ((غفـــا)) دی
مـــا چـــې دا شـــپېته بیتونـــه کـــړل تحریـــر.

* ۱۰۸۱ ق ذوالحجه (۱۲۷۱ع مې):
له دوه کلنۍ نس ناستې (اسهال) نه روغ شو.
کـــه دعـــا ده کـــه توبـــه ده کـــه دارو
و خوشـــال ختـــک تـــه خـــدای ورکـــړه شـــفا
پـــه دوه کالـــه د اســـهال پـــه رنـــځ اختـــه و
تـــرې خلاصـــی پـــه ذوالحجـــه و د غفـــا

* ۱۰۸۱ بوکه (دلو) (۱۲۷۱/جنوري- فبروري)
ددې کال د ودانۍ اټکل په دې قطعه کې کوي:
د غفـــا پـــه بوکـــه پرېـــوتې پـــه غرونـــو
تـــر کابلـــه تـــر اټکـــه ســـپینې واورې
شـــکر زر بـــه درســـت جهـــان ســـره ګلـــزار شـــي
د بـــد کـــال پـــه ســـرخو بیـــا شـــوې تـــورې خـــاورې.

* ۱۰۸۳ ق محرم دویمه (جمع) (۱۲۷۲ع اپریل ۳۰):
دخیبر جنګ په پښتونخوا کې دمغولي صوبه دار محمد امین په حکم وشو او خوشال پکې د یوه محسن په توګه د هغه ملاتړ وکړ، خو پښتنو د ایمل خان مومند او دریا خان اپریدي په مشرۍ ځلوېښت زره مغولي پوځ تس نس کړ.
* ۱۰۸۳ ق محرم دربیمه /شنبه (۱۲۷۲ع اپریل مې دویمه):

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا قطعه يې د خيبر جنګ يوه لنډه خو ژوره نقشه انځوروي:

دويـــــم د محـــــرم ورځ د شـــــنبې کـــــال د غفـــــج
نـــه غشـــي وو نـــه تـــورې چـــې مغولـــو وکـــړ پـــج
شـــينوارو افريـــدو يـــو د ډکـــې خـــوارو مومنـــدو
روپـــۍ يـــې پـــه خـــروار، يـــوړې مهـــران واړه پـــه چـــج

✷ ۱۰۸۳ ق ربيع الاول لومړۍ (۱۶۷۲ ع جون):
بهرام ورپسې د مغولو په لمسون راواخيسته.
✷ ۱۰۸۳ ق ذي القعده وروستۍ (۱۶۷۳ ع مارچ):
له بهرام سره يې شخړې وشوې چې خان په کې لاسبرى و.
✷ ۱۰۸۴ ق محرم نهمه (۱۶۷۳ ع اپريل ۲۷):
خان له نظامپور نه ډمبرې او غربين ته له مغولي پوځ سره د مقابلې لپاره اپريد يو ته د جرګې په نيت ورغی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

٭ ۱۰۸۴ ق محرم یوولسمه (۱۷۷۳ع اپریل ۲۹):

مغولي پوځ له نظامپوره ولېږل، خان ورپسې د سونهیالي پر غاښې ورواوښت، تر یوه پهره جنګ وشو. د دښمن دولس کسه مړه او تر سلو زیات ټپیان شول. د خان لښکر (خټک او اپریدي) تېر ماسپښین ګاړو ته کوز شو.

٭ ۱۰۸۴ ق محرم دولسمه (۱۷۷۳ع مې لومړۍ):

له (ګاړو) نه د (نیلاب) پر کلیو ورغی ((توهه)) او نور کلي له یوې مخې ووهل شول، د کتړوشل د برش ځوانان ومړل، بند او ولجه هم ډېر شول.

٭ ۱۰۸۴ ق محرم دیارلسمه (۱۲۲۳ مې دویمه):

له نیلاب نه ډمبرې ته روغ رمټ راستون شو.

٭ ۱۰۸۳ ق محرم (۱۷۷۳ع اپریل مې):

بیا یې له بهرام سره په جګړو کې بری په برخه شو.

٭ ۱۰۸۴ ق محرم څوارلسمه (۱۷۷۳ع مې څلورمه):

د اپریدیو مخور یې رخصت کړل او د جاروتو تړون لاسلیک شو، نظام خان او عثماني یې دریاخان ته ولېږل.

٭ ۱۰۸۴ ق صفره اتمه (۱۷۷۳ مې ۲۲):

اشرف خان یې د دریا خان په لیکلې غوښتنه له مغولو سره د روغې جوړې په نیت خیبر ته ولېږه، خو روغه ونه شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

* ۱۰۸۴ ق ربیع الاول اوومه (۱۷۷۳ ع جون ۲۵):

خان وايي: له بهرام سره مې د مقابلې لپاره ابراهيم کډو راوباله، هغه رڼ ځواب راکه چې زما وسه نشته، ته توتکی پرېږده، زه هم يو ځو ورځې وروسته درپسې درځم، مقصود يې دا و چې که دی له موږ نه ورک شي، موږ به په خوږه کې له بهرام سره روزګار وکړو، ماته ژړا راغله، مراد خان دميتو او مهمندي ممه خېل وقهرېدل، ويل، موږ خو خپل سر دخدای رضا، ننګ او د خان د نمک لپاره په ميدان کې ايښی، د جنګ حکم مې ورکړ، د برش څلوېښت سواره، د بهرام پر لښکر چې په يوه کروه فاصله کې پروت و، ورغلل، د بهرام لښکر وبوږنېد تار په تار شو.

* ۱۰۸۴ ق شعبان اوولسمه (۱۷۷۳ نومبر):

پر نوښار باندې بريد د خټکو او اپريديو په مرسته وشو. په دغه بريد کې د پښتنو مقابلې ته اورنګ زېب، شجاعت خان او مهاراجه جسونت سنګهـ ورولېږل.

* ۱۰۸۴ ق (۱۷۷۳ع):

دا قصيده يې په تخت کوټ کې د استوګنې پر وخت وويله:

پـــرورده کـــه دمغولـــو پـــه نمـــک يـــم
د اورنـــګ لـــه جـــوره هـــم لـــه غرېـــوه ډک يـــم
د افغـــان پـــه ننـــګ مـــې وتړلـــه تـــوره
ننګيـــالی د زمـــانې خوشـــال خټـــک يـــم.

دا قصيده يې نظامپور نه د راتلو پر وخت وويله:

د فســـاد فکـــر مـــې نشـــته خـــدای حاضـــر دی
خپـــل ســـاعت بـــه تېـــروم عمـــر اخـــر دی
د چـــا زړه بـــه هســـې روغ پـــه دنيـــا نـــه وي
د خوشـــال خټـــک چـــې چـــاود ځنـــې خـــاطر دی.

* ۱۰۸۴ ق (۱۷۷۳ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تیرا کې یې له دریاخان، تاتارخان، شابیک خان کواټي او ملک خواس خان سره لویه جرګه وشوه او پر نوښار یې د برید پرېکړه وکړه.

✷ ۱۰۸۵ ربیع الاول لومړۍ (۱۲۷۴ ع جون):

له بهرام سره یې بیا په دې جنګ ونښت چې بهرام د مهابت خان په لمسون غوښتل چې خان د چراټ په جنوب کې له توتکي نه وباسي، یاني مهابت خان به د بهرام پر ځای بیا مشري اشرف خان ته ورکړي، خو بهرام بریالی نه شو، البته خان له بهرام سره په ټولو نښتو کې سور مخ و.

✷ ۱۰۸۵ق/ د محرم وروستۍ ورځې (۱۲۷۴ع):

له خوړې نه د تیرا پر لور وخوځېد، د ربیع الاول پر لومړۍ ورځ د تیرا میدان ته ورسېد.

✷ ۱۰۸۴ ق ربیع الاول ۱۵ (۱۲۷۴ ع جون):

د دریا خان افریدي د ورور تاتارخان فاتحې ته ورغی.

✷ ۱۰۸۵ ق د جمادی الثاني وروستۍ (۱۲۷۴ع):

په تیرا کې یې ځلور میاشتې پوره کېدونکې وې، چې د یوسفزیو د ملکانو (عبدال، طالي او اخترعلي) په بلنه د یوسفزیو پر لوري وخوځېد.

✷ ۱۰۸۵ ق د رجب وروستۍ (۱۲۷۴ع):

رستم ته لاړ او هلته یې په شپږو ورځو کې خپله ۹۱۹ بیته منظومه پښتو بازنامه ولیکله:

په نهه سوه اونولس بیته تم شوه
خاتمه ددې نظم په رستم شوه
زر پنځه اتیا کلونه د هجرت دي
د رجب ورځې اخر شوې نهایت دي
په لړم کې مې شروع بازنامه کړه
په شپږ ورځې مې تمامه په خامه کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

* ۱۰۸۴ ق ربیع الاول (۱۲۷۴ ع جون):

له خوړې نه د تیرا میدان ته ورسېد:

* ۱۰۸۵ د جمادی الثاني وروستۍ (۱۲۷۴ ع اکتوبر):

خان د راز علي او حسن علي په ملګرتیا او د اوښ سورو په بدرګه له تیرا نه یوسفزیو ته روان شو، په بازار کې له ایمل خان سره چې له تیرا نه یوسفزیو ته روان و، مخ شو، خان وایي چې سره کېناستو، خبرې مو سره وکړې، د جاروتو یې راته وویل، خو ما ورته وویل، چې که زه پوهېدلای، چې ته به راځې، نو درته ایسار شوی به وای، اپریدیو ډېر ستنولم، خو ستون نه شوم، اپریدي مې رخصت کړل، د څخوبي پر لار د ایمل خان سرې راسره ډکي ته راغله، شپه مې هلته تېره کړه، سبا ببړۍ راغله، پکې پورې وتم، پر مومندو تېرېدو، ټولو ښه پښتونولي راسره کوله، مېلمستیا یې کوله، مومند مې ښه عالم ولید، خصوصاً نظرمومند عجب ځوان و، کمال خان یې ورور و، زما ډېر خوښ شو، ډېر ننګیالی مېړه و، د پنډیالۍ پر لار تر سیند پورې وتو، په ملاګوریو کې مو شپه کړه، د چنده په لار ټوټۍ او د خټکو سیمې ته راغلم.

* ۱۰۸۵ ق (۱۲۷۴ع):

خپله خاني یې اشرف خان ته وسپارله.

* ۱۰۸۶ ق جمادی الاول لومړۍ (۱۲۷۵ ع می):

د مردان په شمال لوید یځ ۲۵ میلي کې، برمول ته لاړ او دا بولله یې وبولله:

بیــــا لـــــه کومــــه راپیــــدا شــــو دا بهـــــار
چـــې پــــه هـــر لـــوري یـــې ملـــک کړلـــو ګلـــزار
د دربیمـــــــې خـــــــور اول کـــــــال د غفـــــــو و
مـــــا چـــــې وې پــــه برمـــــول کـــــې دا اشــــعار.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۸۲ق د لوی اختر ورځ (۱۷۷۴ع د سمبر):
د ګومبت په جنګ کې چې بنګښو ګټلی و، ژوبل شو، عبدالقادر خان هم ورسره په همدې جنګ کې ټپي شو، خان ددې جنګ انځور داسې ایستلی دی:

همګـــــي ځوانـــــان زمـــــا د زړه ارمـــــان دي
پکـــــې ببلـــــه د عبـــــدال تانـــــده ځـــــواني وه
د غلـــــیم ســــره پـــــه آس غـــــاړه غـــــړی شـــــو
د عبـــــدال د مړنتـــــوب بخـــــره کـــــاني وه.

✷ ۱۰۸۲ق/ دربیمه خور/ جمادي الاول (۱۲۷۵ع اګست):
نظام زوی یې ومړ، چې تاریخي ماده او ویرنه یې خان دا وویله:

خدایـــه وبخښـــې نظـــام ځـــای یـــې جنـــت کـــړې
کـــه د پـــلار پـــه رضـــا شـــي ځنـــې رضـــا و
پـــه دربیمـــه خـــور کـــې ومـــړ کـــال ((غفـــو)) و
شـــپږ ویشـــت کالـــه یـــې د عمـــر وو برنـــا و

✱✱✱

د نظـــام د غـــشي یـــو برابـــر نـــه دي
کـــه خوشـــال پـــه زړه خـــوړلي ډېـــر تاوکـــه
مګـــر زړه یـــې د هـــاتي وي چـــې زغمـــي یـــې
دا شـــیتې چـــې د خوشـــال پـــه زړه شـــوه لکـــه.

✷ ۱۰۸۲ دربیمه خور اوومه (۱۲۷۵ اګست):
ملک عبدال، اختر علي او طالي برول ته ننواتې ورغلل او د هر ډول مرستې لوز او ژمنه یې ورسره وکړه، د سوات د تګ بلنه یې هم ورکړه چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان وايي: ((زه هم د دوی په مصلحت دايم سوات لره روان يم، هر چې د خدای رضا شي، هغه به وشي))

✷ ۱۰۸۸ محرم (۱۶۷۷ مارچ):

د مغولي صوبه دار سيد اميرخان خوافي د دوستۍ په وياړ له څوتړې نه پېښور ته د پښتنو او مغولو ترمنځ د سولې راوستو لپاره راغی، د شهزاده معظم شاه عالم هر کلی يې هم وکړ او دا غزله يې هم په پېښور کې وويله:

د بـــې ننګـــه پښتـــنو لـــه غمـــه مـــا
لويـــه پرېښـــوه ونيولـــه کمـــه مـــا
هـــاتي ځکـــه پـــه ســـرلوڼي تـــوري خـــاورې
چـــې خبـــر کـــړ د خوشـــال لـــه غمـــه مـــا.

✷ ۱۰۸۸ ق (۱۶۷۷ ع):

خان ددې کال د سولې او له هنده د شاه عالم د راتګ يادونه دا سې کوي:

پـــه دا کـــال چـــې شـــاه عـــالم راغـــی لـــه هنـــده
صـــــلحه وشـــــوه دمغولـــــو د افغـــــان.

✷ ۱۰۸۸ محرم (۱۶۷۷ مارچ):

له امير خان خوافي سره تر فتح اباده (دجلال اباد په لويديځ کې) پورې ملګرتيا وکړه.

✷ ۱۰۸۸ق زمری (۱۶۷۷):

دا يې ددغه کال ويلې څلوريزه ده:

ســـږ کـــال چـــې کـــال د ((رحمـــت تـــم)) دی
بـــاران پـــه هـــر چرتـــه پـــه غـــره پـــه ســـم دی
پـــس لـــه شـــپږ مياشـــتو پـــه چنګـــاښ شـــروع شـــو

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــــه هــــره ورځـــــې، تــــر نــــيم ضـــيغم(*) دی.

دا بولله يې هم پر همدغه کال وويله:

شـــــپږ اووه مياشتــــې پــــه هنـــد پــــه خراســـــان
چـــرته ونــــه شــــه پــــه ســـم پــــه غــــره بــــاران
دا ســـږ کـــال چـــې يـــې تاريـــخ ((رحمـــت تـــم)) دی
پــه وګــــړي مبــــارک دی پــه هر شــــان.

(*) د زمري يا اسد مياشت

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۸۸ زمری ۲۹ (۱۲۷۲ ع)
تر شپږ میاشتې وچکالۍ وروسته د مسلسل باران یادونه داسې کوي:

چې باران په جهان وشو پس له یاسه
فتح الباب و په تحویل د سرطان
د اسد تر نویشتمه ورځ په ورځ شي
په باران سره نهال شو درست جهان.

✷ ۱۰۸۸ ق (۱۲۷۲ع):
د خپلو مړو هلکانو (زامنو او لمسو) غم په همدې بولله کې داسې ژاړي:

ډېر زموږ د خپلخانې هلکان و مړل
داغ د زړه دی ((عبدالله)) د یحیی خان
په ((نیک نام)) پسې که زړه درانه چوي
د باکو خاطر خوشال شو په ((کامران))

✷ ۱۰۸۹ ق صفر د حمل دولسمه (۱۲۷۷ ع اپریل):
د ګرانۍ او وچکالۍ یاد په دې قطعه کې داسې کوي:

د نوروز په دولسم
میاشت صفر کال د غفط و
غله ګرانه کښت زبون شو
په عالم نازل خط و

✷ ۱۰۸۹ ق رمضان (۱۲۷۸ ع جون):
فالنامه یې نظم کړه.
✷ ۱۰۸۹ جمادی الاول اوومه (۱۲۷۸ ع جون):
سوات ته لاړ او اووه میاشتې هلته پاتې شو.
✷ ۱۰۸۹ ق د کمکي اختر ورځ (۱۲۷۸ ع فبروري)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپل فقهي اثر (فضلنامې) نظمول یې چې په روژه کې یې پیل کړي وو ، د اختر پر ورځ پای ته ورسول.

دا ســـــر کــــال چـــــې د غــــفط دی
یــــو کــــتاب مـــې پــــه نمـــــط دی
پــــــه روژه کـــــې الــــتیام شـــــه
د اخـتـــــر پـــــه ورځ تـــــمام شــــه

✷ ۱۰۹۰ق (۱۲۷۸ع):
ددې بې مطلعې بوللې د بوللو کال:

قســــمت خـــــو چـــــارې راوکــــړې
ننــــداره د درســـــت جـهــــان شــــوم
نــــه ګــــناه نــــه مـــــې تـقصــــیر و
د بادشــــاه پــــه بنـــد زنـــدان شـــوم
اوس زرنـــــوي کــــال دهجــــرت دی
چــــې بــــاني ددې بـیــــان شـــــوم.

✷ (۱۰۹۰ ق رجب دربیمه (۱۲۷۹ ع د سمبر):
د کـواړ د ډوډي پـه جنـګ کـې یـې چـې د مغـولي لاسـپوڅو پـه لمسـون ونښت، د مغولو د پلوي بنګښو لښکرو ته ماته ورکړه، دا سوبه یې داسې انځورلې ده:

د اســـــد تحویــــل زر یــــو نــــوي رجـــب و
پــــه دربــــیم د جنــــګ اغــــاز شــــو دا کــــلام
پــــه غلــــیم بانــــدې دې هســــې فـــتح تـــل وه
لکــــه دا فــــتح چــــې و شــــوه والســــلام

محمد اسمعیل یون سمسور ویب پانه

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۹۱ ق رمضان د میزان لومړۍ (۱۲۷۹ ع سپتمبر)
دا قصیده یې وویله:

راشـــــه واوره د داســــــتان
نیــــک و بـــــد پکــــې بیـــــان
د اویــــــا کلونــــــو اوس یــــــم
پـــــــه دا مــــــاه رمضـــــــان
کـــال زر یـــو نـــوي هجـــرت دی
هـــــم تحویـــــل دی د میـــــزان

دا قصیده یې هم پر همدغه کال په ((نړۍ)) (✷) کې وبولله:

چـــې مـــې ولیـــده د خپلـــو زویـــو کـــار
زویـــه واړه ځګرخـــون دي د خپـــل پـــلار
د هجـــرت زر ســـل کلونـــه نـــه تـــرې کـــم
چـــې نـــړۍ کـــې مـــې اغـــاز کـــړه دا اشـــعار

✷ ۱۰۹۲ ق جمادی الاول پنځمه (۱۲۸۰ ع - جون):
د اشرف خان پرځای یې بهرام خان ته مشري وسپارله.
✷ ۱۰۹۲ ق (۱۲۸۰ع):
ددې بې مطلعې بوللې یا قصیدې د بوللو کال:

زمـــا مـــــشران زویـــــه
چـــې یـــې کـــار شـــو امتحـــان
زر دوه نــــوي د هـــــجرت
ګـــوره ځـــه وکـــا اســـمان

✷ ۱۰۱۳ق / ۱۲۸۱ع:

(✷) د یو کلي نوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا غــزل یــې د هــمدې کال وینا ده:

پارینــــه چـــارې چـــې ســــږ نــــه شتـــه خوشــــاله
دا د ســـږ چــــارې بـــه هـــم نــــه وي تـــر کالــــه
دا ســــږ کــــال چـــې دغفـــج دی چـــې غفــد شـــي
امیــــدوار اوســــه لـــــه بختــــه لـــه اقـــــباله

✴ ۱۰۹۵ ق محرم (۱۷۸۳ د سمبر):
دا بولله یې وبولله:

زه د شــعر پــه کــار هـــېڅ نـــه یـــم خوشـــال
ولـــې خـــدای مــــې کړپــه غــاړه دا مقـــال
نـــوې میاشــت دمحــرم غصــه یـــې کـــال دی
پـــه غلـــیم مـــې غصــه وورېـــژه دا کــــال
خدایـــه هـــومره مهلــت ورکـــړې پــه دنیــا کـــې
چـــې کـــاږه کارونــــه ســـم کانــدي خوشـــال

✴ ۱۰۹۵ ق (۱۷۸۳ ع):
پر دغه کال یې د پښتو اشعارو شمېره څلوېښت زرو ته ورسېده:
✴ ۱۰۹۵ ق شعبان (۱۷۸۳ ع):
د برات دلومړۍ شپې د خوب انځور داسې کوي:

شـــپه د بـــرات وه، یـــو خـــوب مـــې ولیــــده
کـــال یـــې ((غصـــه)) دی هـــر کـــور مــې ښـــه لیــده
دوه تـــورې مـــاتې شـــوې، یـــوه مـــې روغـــه شـــوه
دویــــم صمصــــام مــــې پــــه رغېـــده ولیـــــده

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۹۷ق (۱۶۸۵ع)
ددې کال د ټولنيزې وضعې انځورونه يې په دې بې مطلعې بوللې کې داسې کړې ده:

سږ کال چې دغواص دی
په هر لوري دي تبژن
د مرګ تبي يو ځپر دی
د ژوندون تبي بل ځپر

د خپل درويشت کلن ((بختناک)) زوی د مړينې ياد هم په همدې قصيده کې کوي:

بختناک په دوه هفتې شي
تر فاني جهانه سېر
ژوندی و درويشت کاله
زلميتوب شه باندې زلېر

✷ ۱۰۹۸ ق (۱۶۸۵ ع):
ددې بوللې په ترڅ کې د ۱۰۹۷ کال له وبا نه د خلاصون او د خپل يوې مېرمنې د بختناک د مور، د يوه زوی ((بختناک)) او يوه لمسي (سرفراز) د وير ياد داسې کوي:

د غواص د کال وبا
خدای يې مه راوله بيا
بختناک مې پکې ومړ
مور مې هم بو ته قضا
يو هلک يې و راپاتې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورپســــــــې شــــــه زر فنــــــا
ســــــــــرفراز د ســــــــعادت و
ښــــه لمســــــی مـــــې و زېبـــــا
پــــه دا کـــال لـــه مـــا قضـــا کـــړ
پــــــه ارمــــــان ارمــــــان جـــــدا
کــــال حصـــــغ شـــــو وبــــا لاړه
هـــم عســــرت کــــړه راتــــه شــــا
یـــو خوشـــال دا دعـــا نـــه کـــا
درســــت جهـــــان کــــا دا دعــــا

✴ ۱۰۹۸ ق (۱۶۸۲ ع):
پر دغه کال یې یو زوی طاهرخان، مومند یو خټکو وواژه، (تاریخ مرصع ۱۲۵۱) یو یې لمسی د بهرام خان زوی معظم ومړ چې خان یې ویر په دې توګه کړی دی:

مــــا د معظـــم پــــه لیـــدو مینــــه ماتــــه نــــه کــــړه
څـــه د قضـــا رنـــځ و پـــه هفتـــه کـــې څـــه و څـــه شـــو
دریغـــه دریغـــه کـــه یـــې مـــرګ پـــه بدلیـــده وای
څـــو بـــه مـــې پـــرې ورکـــړل، ولـــې مـــرګ مېلمـــه د ده شـــه
ښــــه تــــاریخ یــــې راغــــی (بــــې بــــدل معظــــم)
خوشـــال دده نیکـــه دی، دنیکـــه یـــې داغ پـــه زړه شـــه

✴ ۱۰۹۹ ق شعبان (۱۶۸۸ ع جولای):
دېوان یې د اپریدیو په چانکوړ کې (د چراټ په جنوب لویدیځ کې) بشپړ شو.
✴ ۱۱۰۰ ق ربیع الثاني ۲۸ جمعه (۱۶۸۹ ع فبروري) شلمه د ۱۰۲۸ د کب لومړۍ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ ستر خان خوشال خان خټک اخر تر ۷۸ کاله سترړي او نیمګړي ژوندانه وروسته د ژوند امانت د خپل حقیقي څښتن حضور ته وسپاره. (انا لله و انا الیه راجعون)

خان تر جامې بدلولو لږ دمخه هم د پښتنو بې ننګي په دغو ټکیو ژړله:

پښتانه چې بې ننګي کا څوک یې څه کا
ګورستان لره به درومو له ارمانه.[1]

دویم څپرکی
د خوشال بابا اثار

خوشال بابا د ستر فکري نبوغ او ژور تخیل خاوند و. له خپلو ګڼو سیاسي او ټولنیزو بوختیاوو سره سره یې یوه شیبه هم قلم او کاغذ له ګوتو لرې نه کړ او له شمېره وتي اثار یې ولیکل.

که موږ د خوشال سیاسي او ټولنیز ژوند وڅېړو او د هغه مبارزې او مصروف ژوند ته نظر وکړو او بیا د هغه لیکلو اثارو ته پام وکړو، نو ویلای شو چې خوشال بابا د نړۍ داسې یو ستر لیکوال دی چې د نړۍ هېڅ لیکوال هم په داسې یو سخت، تنګ او کړکېچن ټولنیز او سیاسي چاپېریال کې دومره اثار نه دي لیکلي.

ختیځپوه میجر راورټي انګریز د بابا د ټولو اثارو شمېر (۲۵۰) عنوانه ښودلی دی. کله چې د بابا نبوغ او تخیل ته ګورو، نو د راورټي خبره له مبالغې ډکه نه برېښي. د بابا د اثارو بله ارزښتمني په دې کې ده چې د ژوند بېلابېلو خواوو ته ځانګړې شوي او په هره خواکې په داسې ژور فکر لیکل شوي چې تر ده دمخه خو یې هېڅ ساری نه و آن تر ده وروسته هم، چا په هغو برخو کې داسې اثار نه دي پنځولي.

---

[1] محمد اصف صمیم، ګام پر ګام له خوشال سره، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه- جرمني، پېښور، ۱۳۷۸ل کال، ۳-۲۳مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکار، سیاست، ادب، صحت، سفر، فلسفه، تصوف، عرفان، مبارزه، ښوونه او روزنه، ټولنپوهنه او د ژوند نورې خواوې، ټولې په کې رانغاړل شوې دي. د خوشال بابا ټول لیکل شوي اثار تراوسه پورې لاسته نه دي راغلي، خو د وخت په تېرېدو سره کېدی شي نور اثار یې هم لاسته راشي.
موږ به دلته د بابا هغه اثار معرفي کړو چې تراوسه لاسته راغلي او یا یې یوه برخه د څېړونکو تر ګوتو شوې ده:

محمد اسمعیل یون سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف- د بابا منظوم اثار

۱- دېوان خوشال خان ختک:

دا دېوان د ډاکتر ايچ ډبليو بيليو په سمون، اوډون او د سلطان بخشي داروغه په اهتمام د پېښور چلخانې په چاپخونه کې پر ۱۸۲۹ يا ۱۸۷۰ کال چاپ شوی دی. (۲۰۸) مخه لري، بشپړ دېوان نه دی، خو د خوشال د کلام د هرې برخې بېلګې لري.

دېوان خوشال خان ختک:

په ۱۲۸ مخونو کې د لاهور په کريمي چاپخونه کې چاپ شوی دی. د چاپ نېټه يې څرګنده نه ده، خو داسې ښکاري چې تر ۱۹۲۰ کال وروسته چاپ شوی دی.

دېوان خوشال خان ختک بزبان افغاني و فارسي:

دا د خوشال خان ختک د کلام منتخب دی، چې دوه برخې لري؛ لومړۍ برخه يې ۵۲ مخه لري او دويمه برخه يې ۱۲۸ مخه ده. د دېوان د منتخباتو اهتمام د پېښور د قصه خوانۍ بازار د کتاب سوداګر کهرک سنګهـ له خوا شوی دی. په دې انتخاب کې غزلونه، قصيدې، قطعې او څه رباعي هم راغلي دي. دا منتخب د ډاکتر ايچ ډبليو بيليو له دېوان څخه راچاڼ شوی او بيا چاپ شوی دی.

دېوان خوشال ختک بزبان افغاني و فارسي:

د خوشال بابا د کلام دا ټولګه هغه ټولګه ده، چې د سلطان بخش داروغه په اهتمام چاپ شوی و اوپر ۱۹۲۹ کال د حاجي عبدالرحمن په غوښتنه د مولانا عبدالمجيد افغاني په مقدمه يو ځل بيا په ۲۰۸ مخونو کې چاپ شو.

د خوشال مرغلرې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بابا د کلام دا ټولګه چې غزلونه، قصيدې، قطعې، رباعي او نور شعري شکلونه په کې راغلي، د علامه عبدالحی حبيبي په هڅه او زيار پر ۱۳۱۷ ل ۱۹۳۸م کال په کندهار کې چاپ شوې ده، دا ټولګه ۱۱۲۸ مخه لري.

کليات خوشال خان خټک:

په دې کتاب کې د خوشال بابا غزلونه، قصيدې، قطعې او نور متفرقه شعرونه راغلي دي. تکړه څېړونکي دوست محمد کامل مومند پرې حاشيه او سريزه ليکلې ده. دا کتاب پر ۱۳۷۱هـ ق ۱۹۵۲م کال د اداره اشاعت سرحد له خوا چاپ شوی او همدا کتاب دويم ځل پر ۱۹۲۰ کال بيا چاپ شوی دی.

د خوشال خان خټک کليات لومړی ټوک:

د خوشال بابا د شعرونو دا کليات پر ۱۹۷۹ (۱۳۵۷) کال د بابا د درې سوه يم تلين په درناوي، د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ شوی دی. د بابا (۹۱۰) غزلونه په کې خوندي شوي او (۵۱۹) مخونو کې چاپ شوی دی. دا کتاب پر ۱۹۸۰ کال بيا چاپ شوی او پر دواړو چاپونو يې ډاکټر ګل محمد نورزي او محمد صديق روهي سريزې ليکلې دي.

منتخبات خوشال:

د پېښور پښتو اکېډمي، پر ۱۹۵۲م کال په ۳۲۰ مخونو کې چاپ کړې دی. سيد انورالحق يې په نثر، اردو ژباړه هم کړې ده.

کليات خوشال خان خټک:

په دې کتاب کې د بابا غزلونه راغلي دي، شېرشاه ترخوي ترتيب کړی، سريزه يې پرې هم ليکلې ده، د (۱۹۸۵)يا (۱۹۸۲) کال په پيل کې عظيم پبلشنګ هاوس پېښور کې چاپ کړی دی. د مخونو شمېر يې (۳۷۲) دی.

ارمغان خوشال:

د بابا د شعرونو دا کتاب سيد رسول رسا ترتيب کړی او يوه اوږده سريزه يې هم پرې ليکلې ده. دا کليات تر ټولو لوی دی، چې فضل نامه، بازنامه او

(c) ketabton.com: The Digital Library

سواتنامه نامه هم په کې دي او پر **۱۹۲۴**م کال په پېښور کې چاپ شوی دی، د مخونو شمېر یې (۱۱۷۷) دی.

د خوشال رباعیات:

په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا په ۱۹۷۰م کال چاپ شوی، چې (۲۹۹) مخونه لري.

۲- د خوشال خټک کلیات دویم ټوک:

دا اثر پر **۱۳۷۰** ل کال د افغانستان د علومو اکاډمی له خوا په کابل کې خپور شوی او د خوشال بابا یو شمېر داسې غزلونه، قصیدې او نور شعرونه په کې راغلي، چې په لومړي ټوک کې نه شته.

۳- بازنامه:

دا کتاب په مثنوي فورم کې لیکل شوی او د لیکلو کال یې **۱۰۸۵**هـ ق دی. دا کتاب پر **۱۹۵۳**م کال د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی او **۲۷** مخونه لري. پوهاند صدیق الله رښتین پرې حاشیه لیکلې او سمون یې کړی دی. په کتاب کې د بازونو د روزنې، پالنې او د رنځونو علاج په باب معلومات راغلي دي. دا کتاب د همېش خلیل په حاشیه او سمون پر **۱۹۸۵**م کال د خوشال ریسرچ سیل له خوا هم چاپ شوی دی.

۳- سوات نامه:

دا هم د بابا یوه مثنوي ده، چې پر **۱۰۸۲** هـ ق کال لیکل شوې او د سوات د سیمې جغرافیایي، ټولنیز او کلتوري حال په کې بیان شوی دی. دا کتاب دخوشال د درې سوم تلین په مناسبت په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی. استاد عبدالحی حبیبي پرې سریزه لیکلې ده، د پېښور د اسلامیه کالج د انګریزي ژبې پروفیسور شکیل احمد ، سوات نامه په انګریزي ژباړلې او حاشیه یې پرې لیکلې ده، چې پېښور پوهنتون ورته پرې د (ایم فل) ډګري ورکړې ده. سواتنامه د همېش خلیل په سریزه پر **۱۹۸۲**م کال خوشال ادبي و ثقافتي جرګې اکوړه خټک له خوا چاپ شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوا تنامه په تاريخ مرصع کې هم راغلې او ارمغان خوشال کې هم چاپ شوې ده.

۴- فضل نامه:

دا کتاب هم په مثنوي فورم کې ليکل شوی دی. د ليک نېټه يې **۱۰۸۹**هـ ق کال دی. فقهي مسايل په کې څېړل شوي دي. يو څه برخه په کې د طب په باب هم شته. دا کتاب پر **۱۹۵۲**م کال د محمد عبدالشکور په سريزه د اداره اشاعت سرحد پېښور له خوا چاپ شوی دی. اصل متن يې (**۲۵۰**) مخه دی.

۵- طب نامه:

دا کتاب هم په لنډ بحر په مثنوي فورم کې ليکل شوی او د بابا د **۲۸۲** تلين په مناسبت په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی. دا کتاب بيا د همېش خليل په حاشيه، لټون او سمون په پېښور کې خوشال ادبي جرګې اکوړې چاپ کړی دی او بل ځل بيا د ميا تقويم الحق کاکاخېل په سمون د خوشال ريسرچ سيل له خوا پر **۱۹۸۵** کال چاپ شوی دی. طب نامه په نظم ليکل شوې او طبي مسايل په کې څېړل شوي دي.

۶- اخلاق نامه:

دا هم يوه مثنوي ده چې حمد و نعت، مذهبي او اخلاقي مسايل په کې راغلي دي. دا کتاب لومړی ځل پر ۱۹۸۱م کال د پېښور پوهنتون د پاکستان د مطالعاتو مرکز له خوا په پاکستان مجله کې چاپ شوی دی.

دا اثر (۱۷۲) مخه لري. همېش خليل يې لټون او سمون کړی. دا کتاب په جلا بڼه، د قامي مکتب پېښور له خوا هم چاپ شوی دی. اخلاقنامه وروستي ځل د حبيب الله رفيع په سريزه، سمون او سپړنو پر ۱۳۸۰ل کال په ۱۲۷ مخونو کې په لاهور کې چاپ شوې ده.

۷- فراق نامه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا هم منظوم اثر دی، بنه یې زیاتره د مثنوي ده. د خوشال بابا د زندان د شپو ورځو اثر دی. دا کتاب لومړی ځل پر ۱۹۸۲ کال د پېښور پوهنتون د پاکستان د مطالعاتو مرکز له خوا په پاکستان مجله کې چاپ شوی او بل په ځانګړي ډول د همېش خلیل په سمون، لمنلیکونو هڅه او هاند دقامي مکتبه پېښور له خوا پر ۱۹۸۳ کال چاپ شوی دی.

فراقنامه په کابل کې هم پر ۱۳۲۳ل کال چاپ شوې ده. خو درېیم ځل پر ۱۳۸۰ل کال د سرمحقق زلمي هېوادمل په سریزه، سمون او تعلیقاتو د پښتون کور له خوا د (۵۰۰) ټوکو په شمېر په ۲۱۷ مخونو کې چاپ شوې ده.

۸- فالنامه:

دا کتاب د فال کتلو او د هغې په پوهې پورې اړه لري. د حبیب الله رفیع په سمون د خوشال ریسرچ سیل له خوا پر ۱۹۸۵ کال چاپ شوې او (۸۲) مخونه لري. دا اثر دویم ځل د همدې لیکوال له خوا د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې په لګښت پر ۱۳۸۰ل کال په لاهور کې چاپ شوی دی. دا اثر د مثنوي په فورم کې لیکل شوی دی.

۹- نام حق:

نام حق د خوشال بابا هغه اثر دی چې د فارسي له (پنج ګنج) څخه ترجمه شوی دی. خوشال بابا دا ژباړه په ۱۰۲۲هـ کال کې بشپړه کړې ده. په دې اثر کې ځینې دیني مسایل لکه روژه، لمونځ او د هغو فرایض تشریح شوي دي. دا اثر د همېش خلیل په سریزه په ۴۰ مخونو کې په پېښور کې پر ۱۹۹۲ کال چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- د بابا منثور اثار

خوشال بابا د خپلو ډېرو منظومو اثارو تر څنګ، ګڼ شمېر منثور اثار هم لري، چې د ژوندانه پر بېلابېلو خواوو رڼا اچوي، دلته يې هغه اثار معرفي کوو چې د زمانې له بادونو او ګردونو خوندي پاتې او يا يې څېړونکو او خوشالپوهانو ته ثرک معلوم دی:

۱- دستار نامه:

د بابا د نثر کتاب دی چې په رنتهبور زندان کې يې د اسارت په ورځو شپو کې ليکلی او لومړی ځل پر ۱۳۷۱ هـ ق، ۱۹۵۲م کال د اداره اشاعت سرحد پېښور له خوا چاپ شوی دی. عبدالشکور صاحب پرې سريزه ليکلې ، سمندرخان سمندر او دوست محمد کامل مومند يې پېژندنه کړې ده. دا کتاب پر ۱۳۴۵ل - ۱۹۲۲م کال په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا هم چاپ شوی، چې پوهاند صديق الله رښتين پرې سريزه ليکلې ده. د پېښور چاپ اصل متن ۲۷۸ مخه او د کابل چاپ ۱۴۵ مخه دی. د دستارنامې اردو ژبې ژباړه طاهر غزنوي کړې ده او پر ۱۹۸۰م کال پښتو اکېډيمۍ پېښور چاپ کړې ده.

۲- زنځيري يا خط نامه:

دا د ليک يو ډول دی چې د بابا له کورنۍ سره اړه لري. دا کتاب د حبيب الله رفيع په حاشيه او هڅه د خوشال ريسرچ سيل پېښور له خوا پر ۱۹۸۵ کال په ۱۷۲ مخونو کې چاپ شوی دی.

۳- هدايه:

له عربي ژبې څخه فقهي مسايلو په باب د بابا نثري ژباړه ده چې ديني مسايل پکې څېړل شوي دي.

۴- بياض:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نثر کې د خوشال يو ډېر ښه اثر دی. ځينې تاريخي برخې هم لري، چې افضل خټک په تاريخ مرصع کې نقل کړي دي.

۵- فرخ نامه:

د تورې او قلم بحث دی چې تراوسه چاپ شوی نه دی.

۶- ائينه:

دا هم يو ديني کتاب دی چې تراوسه چاپ شوی نه دی.

۷- خټکنامه:

د خوشال بابا بل اثر دی چې د خټکو د اصل و نسب په باب معلومات په کې راغلي دي. دا ليکنه په تاريخ مرصع کې هم راغلې او افضل خان خټک هم پرې خپل نظر ورکړی دی. د بابا دا اثر په مستقل ډول پر ۱۳۸۰ل کال د حبيب الله رفيع په سريزه د پښتني فرهنګ د ودې او پراختيا ټولنې له خوا په لاهور کې چاپ شوی دی. (۳۹) مخه لري.

۸- نسبنامه:

نسبنامه د خوشال خان خټک بل اثر دی چې افضل خان خټک په تاريخ مرصع کې راوړی او ځای پر ځای يې خپل نظر او فکر هم په کې ګډ کړی دی. دا اثر په مستقل ډول د حبيب الله رفيع په سريزه، سمون او سپړنه پر ۱۳۸۰ل کال د پښتني فرهنګ د ودې او پراختيا ټولنې له خوا په لاهور کې چاپ شوی او د ټولو مخونو شمېر يې (۲۹) دی. په دې کتاب کې خان د خپلې کورنۍ پېژندنه کړې ده.

۹- ساعتنامه:

د خوشال بابا يو بل ډېر کوچنی او منثور اثر ګڼل شوی، چې حبيب الله رفيع پرې سريزه ليکلې او سمون يې کړی. په دې اثر کې د ساعت او وخت او سفر په باب لنډ معلومات راغلي دي. دا اثر له سمون، بشپړتيا او سريزې سره ټول (۲۰) مخه لري او پر ۱۳۸۰ل کال د پښتني فرهنګ د ودې او پراختيا ټولنې له خوا د لاهور په ملت چاپخونه کې چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۰- هندو کوهنامه:

د خوشال بابا یو منثور یونلیک دی، چې د دده دوو جګړه ییزو سفرونو بیان کوي. ددې یونلیک متن هم له تاریخ مرصع څخه را اخیستل شوی، دا کتاب د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې له خوا د لاهور په ملت چاپخونه کې پر ۱۳۸۰ ل کال چاپ شوی او سریزو سره (۲۵) مخه لري.

۱۱- وصیتنامه:

د خوشال بابا یوه بله لیکنه ده چې په تاریخ مرصع کې د هغه لمسي افضل خان خټک خوندي کړې ده. دا لیکنه په مستقل ډول د حبیب الله رفیع په سریزه پر ۱۳۸۰ ل کال په لاهور کې په ملت چاپخونه کې چاپ شوې ده. د کتاب لګښت د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې له خوا برابر شوی او د سریزو په ګډون یې د مخونو ټول شمېر (۱۷) ته رسېږي. په دې لیکنه کې خوشال بابا خپلو زامنو او لمسو ته له نورو سره د چلند او سلوک په باب نصیحتونه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېيم څپرکی

د خوشال بابا د اند ځينې خواوې

خوشال بابا د علم او تفکر يو کان دی، هر څوک چې پر خوشال څېړنه کوي، نو دده د فکر ژورليد ته متوجه کېږي، د ژوند يو ډګر هم د بابا د فکر له پلوشو تياره پاتې شوی نه دی، خو د بابا د فکر د ټولو خواوو څېړنه، کتاب نه، کتابونو ته اړتيا لري، موږ به دلته په ډېر لنډيز او چانيز ډول د بابا د فکر ځينو خواوو ته نغوته وکړو:

صوفي خوشال

کله چې څوک د خوشال بابا د شعرونو ظاهري ښکلا او خپله د بابا رندانه او شاعرانه مزاج ته ګوري، نو داسې يو شخصيت يې په ذهن کې تداعي کېږي چې خوشال داسې يو رند، مست، ازاد او باغي شاعر دی، چې يوازې د ښکلا په ميو مست دی او نور نو د ژوند د اسرارو تل ته نه دی ښکته شوی او د معرفت په خوږلنيو کې يې خپل روح نه دی لمبولای، خو کله چې د بابا د کلام په سمندر کې اوږد سفر وکړي، نو بيا ورته معلومېږي چې د بابا د فکر په سمندر او د تخيل په اسمان کې د معرفت څومره مرغلرې او څومره ستورې بلېږي، کله چې موږ د بابا صوفيانه کلام ته پام کوو، نو يو داسې بشپړ صوفي زموږ په نظر راځي چې له عبادت او رياضيت پرته يې بل هېڅ کار نه دی کړی. هغه د خدای معرفت د بنده لويه نېکمرغي ګڼي او هغه چا ته چې خدای پاک دا ځواک ورکړی وي، هغه د خدای خاص خاص بنده ګڼل کېږي. دی وايي که انسان غواړي چې هغه لوی نقاش (خدایۀ) وپېژني نبه به دا وي چې خپل ځان وپېژني، چې څنګه او چا جوړ کړی يم، لکه يو انځورګر چې يو انځور جوړ کړي او پر دېوال يې وځړوي، نو خلک بيا ټول د هغه انځورګر صفتونه پيل کړي ، دغسې چې خدای(ج) په خپل کرم او پوهې انسان جوړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړی، باید موږ متوجه شو او د همدې انسان پېژندنې له لارې خپل رب او اصلي نقاش وپېژنو. بابا په خپل یو کلام کې وایي:

صــورتګر چــې ښــه صــورت پــه د یــوال ســاز کــا
کــــل عــــالم پــــه صــــفت زبــــان د راز کــــا
د هغــــه نقــــاش پــــه صــــنع نظــــر نــــه کــــا
چــې لــه څــه څــاڅکي نــه دا نقــش و طــراز کــا
ســترګې، وروځــې، پــوزه نــور کېــږدي پــه مــخ کــې
غــاښ و شــونډې، ژبــه، خولــه ســره پــرداز کــا
یــو ســر بــل ســر پــه ســر جــوړ کــا دوه غوږونــه
چــــې پــــه دواړو اورېدنــــه د اواز کــــا
بنــد پــه بنــد د لاســو ګــوتې و بلــه کېــږدي
ســر ترپایــه درســت صــورت ســره یــو راز کــا
کــه څــوک زرکتابــه وکښــي لــه دې بابــه
کــه پــه کښــل شــي زر بــه نــور پســې اغــاز کــا
هــر وښتــه چــې پــه صــورت بانــدې لیــده شــي
کــه پــرې ځیــر شــې د شــناخت ور بــه درتــه واز کــا
خــاص بنــده د خــدای هغــه ګڼــه خوشــاله
چــې د ځــان پــه معرفــت یــې ســرفراز کــا[1]

د تصوف ډېر تعریفونه شوي دي، چا ورته د فاضله اخلاقو او چا ورته د رباني عشق حصول ویلی دی، څوک وایي چې له لوی خدای(ج) سره د مانا او معاملې ساتل تصوف دی. شیخ عبدالقادر جیلاني وایي چې د خدای(ج) او

---

[1] د خوشال خټک کلیات، لومړی ټوک، د علومو اکاډمی، ۱۳۵۸ل کال، ۱مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنده ترمنځ چې کوم حجابونه دي د هغو لرې کول تصوف دی، حمزه بابا وایي: ((دانسانیت له عنصر نه د حیوانیت او ملکیت تسلط پورته کول او دا دواړه د انسانیت تابع کول تصوف دی)).

هر صوفي چې کله د تصوف لاره نیسي، نو یو استاد ته اړتیا لري، چې د تصوف په اصطلاح کې ورته شیخ ، مرشد او پیر وایي، چې پرته له هغو ورته په دې لاره تګ ډېر ګران او له خطره ډک وي. خوشال بابا هم همداسې یو مرشد درلود ، دی د حضرت شیخ رحمکار کاکا مرید و لکه چې وایي:

((طریقت کې مقلد د شیخ رحمکار یم))

او په یو بل ځای کې ترې مرستې غواړي:

د خوشال تکیه په خدای ده   بیا په تا ده رحمکاره

د تصوف له مخې که یو انسان د خدای(ج) د ټولو صفاتو هنداره وي، خو یو صفت یې دا هم دی چې هغه مرکزي حیثیت او د نورو ټولو صفتونو لپاره د محور حکم لري او هغه د انسان د تخلیق منشا ده چې مرکزي صفت لري.

په تصوف کې لومړی درجه د فنا فی الشیخ ده او هر کله چې دا فنا حاصله شي نو بیا سالک د فنا فی رسول مرحلې ته تیار شي او له دې مرحلې نه بیا د فنا فی الله او په پای کې بیا د بقا بالله مرتبه حاصلوي، چې د سالک ژوند ومري. خوشال وایي:

زه هاله د عاقبت ناوې قبول کړم
چې یې خپله تمنا ورکړه په مهر

تر هغه چې انسان په خپل فطرت غالب نه شي، هغه پر خپل وجود نه شي واکمنېدلای، د کائیناتو تسخیر خو لا ډېره ګرانه خبره ده.

خوشال وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا هاله د یګانګۍ له حاله لاف کړه
ته د غیرو اندېښنې له زړه خارج کړه

***

ترې په سل رنګه ګلونه شګفته شي
هر سړی چې خاکساري واخلي ځان خاک کا

***

چې دې زړه هغه به ووینې خوشاله
خو یوه قطره که تېر شي تر درخته

***

تر مطلوبه پورې شرط د رسېدو دی
که تمامه لار په وینو شي الوده

***

نور څه نه شته لاندې باندې
واړه دی دی چې څه کاندي

***

یو وهم که څه دي چې په خلکو باندې پېښ شو
دنیا دنیا هېڅ نشته که نمود که نا نموده

***

مخ د یار له خط و خاله مستغني دی
د غني وي هر اسباب له خپله کوره

د خوشال په شعرونو کې د تصوف دواړه برخې (وجودي) او (شهودي) تر
سترګو کېږي او د دواړو ښودنه یې کړې ده.

جدايي نشته وصال ځینې بعد وهم وخیال دی
له هغه چې هم خانه وم هم خانه یم لا تراوسه
هغه شان له خپله یاره بې وکیله بې ریباره

محمد اسمعیل یون — سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه خوشال چې يګانه وم يګانه يم لا تراوسه

***

يار مې هسې رنګه ځای ونيو په سترګو
چې د هر لوري ته ګورم واړه دی دی

***

خدای يو هسې فکر راکړ — چې يې ملک راته رڼا کړ
چې په ملک په ملکوت دی — پرې خبر يې زړه زما کړ
په اعلی په اسفل واړه — راښکاره يې هر اشيا کړ
که په نورو توره شپه ده — په خوشال يې سپين سبا کړ

يار د ما څه په کور دننه ناست و
زه بې روحه ګرځېدم دده په مرسته

***

يار په هر لوري جلوه کا ورته ګوره
که دې نه دي د ليدلو سترګې پټې

***

که دې سترګې د عرفان شته مبارک شه
د ګلزار په ننداره چې استقلال کړې

***

يو مې بيامونډ په هر څه کې
چې مې وکړ د زړه سير

***

ذرې ته چې دا سې برېښې منوره
که پوهېږې دا برېښنا دې ده له لمره

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاعر خوشال

د خوشال بابا د ليکوالۍ زياته برخه د هغه شاعري ده، چې ده ورته د خپل ژوند (**۵۸**) کلونه وقف کړي وو. خوشال د خپل ژوند په دې (**۵۸**) کلن ادبي بهير کې تر (**۲۵۰**) عنوانو زيات اثار وليکل، چې زياته برخه يې منظوم اثار وو. بابا په خپل دې منظوم کلام کې د ژوند د بېلابېلو خواو منځپانګه خوندي کړې ده.

خوشال په شل کلنۍ کې پر شعر ويلو پيل کړ او لومړنی شعر يې پر (۱۰۴۲ق (۱۲۳۰) ميلادي کال وو ايه چې داسې پيلېږي:

عقـــل ســـل د مصـــلحت بندونـــه جـــوړ کـــا
چـــې د عشـــق ســـيلاب پـــرې راشـــي واړه نـــوړ کـــا

خوشال بابا د خپلې شاعرۍ له پيله بيا تر پايه پورې په بېلابېلو شعري فورمونو کې شعرونه وليکل چې په هغو کې قصيده، غزل، مستزاد، قطعه، رباعي او نور بېلابېل فورمونه شامل دي.

بابا په پښتو شاعرۍ کې د نوې پښتو شاعرۍ بنسټونه کېښودل، د پښتو د شعر مانۍ يې ودانې کړې او کله چې يې پښتو شاعري پيلوله نو دا ژمنه او وړاندوهنه يې هم ورسره کړې وه چې:

د پښتو ژبه به اوس په آب وتاب شي
ما خوشال چې په پښتو شعر بيان کړ

کله چې خوشال بابا د پښتو شاعرۍ عزم وکړ، نو بيا يې ټول شاعران هم وتلل، د هغو نيمګړتياوو ته يې ګوته ونيوله او دا يې هم وويل چې پښتو شاعري تر ده پخوا په تول تللې نه وه؛ وزن، بحر او عروض يې معلوم نه وو او دا ټول ورته ده جوړ کړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو په حال او په ماضي کې هسې نه و
چې ښکاره یې د خبرو راته خوند کړ
د میرزا دېوان مې ومانده په ګوډي
مسخره مې ارزاني خویشکي زمند کړ
که دولت و که واصل و که دا نور وو
په خبرو مې د هر یوه ریشخند کړ
کلمې مې ورته سازې کړې د قندو
د وربشو په ډوډۍ به چې یې شخوند کړ

***

کله چې د خوشال بابا شاعري وغوړېده، نو هنګامې یې لور پر لور خورې شوې.

بندوبست د پښتو شعر ما پیدا کړ
ګنې شعر د پښتو و غیر سیال
نه یې وزن نه تقطیع نه یې عروض وو
دوه مصرع یې د ضعیف بحر دوه تال
د غزل یې نه مقطع نه یې مطلع وه
نه صفت نه یې تشبیه نه یې مثال
ګلستان زما د نظم شګفته شو
پرې وهي شیدا بلبله پروبال
ګلدستې یې لور په لور په ملک خورې شوې
تر کابله تر کشمیره تر بنګال

خوشال خټک د خپلې دورې د کلتور او ثقافت یو ځلاند ستوری و او د خپلې زمانې د ډېرو علومو او څانګو په باب یې زیات معلومات په خپله شاعرۍ کې بیان کړي دي. اوس که څوک وغواړي چې د خوشال خټک اشعار ترجمه کړي، نو باید دایرة المعارف یې تر څنګ وي، ځکه چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمان لپاره نه يوازې په شاعرۍ، تاريخ، حقوق، اسلامپوهنه او جنګي مهارتونو کې معلومات په کار دي، هغه بايد پر فلسفه، بيولوژي، ښکارپېژندنه او د نورو علومو په څانګه کې هم معلومات ولري. بابا وايي:

درست د ېوان مې لکه باغ د علم ګنج دى
پــه کــې هـر رنګه ګلونه هر نهال

خوشال بابا سره له دې چې پر عربي، فارسي او ځينو نورو ژبو پوهېده او په پارسي کې خو يې ښه شاعري هم کړې ده، خو د خپل ژور ملي شعور له مخې يې پښتو شاعري ډېره زياته خوښېږي ، نو ځکه خو وايي:

پارسي شعر مې هم زده
سليقه لــرم د دواړه
پــښتو شعر مې خوښ کړ
هر څوک خپل ګڼي ښاغلى

نو ځکه خو يې بيا د پښتو شاعرۍ عروج ته ملا وتړله او هغه يې ډېره لوړه کړه:

پــه وزن پــه مضــمون پــه نزاکــت هــم پــه تشــبيه کــې
پښتـــتو ويـــل مـــې عـــين تـــر پارســـي دي رســـولي
***
هـــر کـــلام مـــې واردات دي يـــا ايهـــام دي
چـــې مـــوزون مـــې پـــه تقطـــع د بحـــر بنـــد کـــړ
پـــه تـــازه تـــازه مضـــمون د پښـــتو شـــعر
پـــه معنـــى مـــې د شـــيراز او د خجنـــد کـــړ

خوشال بابا د شعر يو ناپايه سرچينه لرله چې دده د ځوانۍ له کلونو دا چينه را وخوټېدله او بيا دده د عمر ترپايه پورې همدا سې رڼه او بهانده

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاتې شوه، د عمر يې لا ځو کلونه پاتې وو چې د خپل ديوان بيتونه يې سره حساب کړل او تر (۴۰) زرو پورته شول.

د ديوان مې که بيت بيت سره حساب کړې
تـر څـلوېښتو زرو به تېر شي په سر کال

خوشال بابا د يو اور ژبي شاعر او ليکوال په توګه پر خپله ژبه داسې واکمن و چې له کلمو څخه يې شات ونبات جوړولای شول. د ژبې پر جوړښت او د نظم او قافيې پر فن دومره برلاسی او واکمن و چې ډېر تاريخي، طبي، ټولنيز، سياسي او نور مسايل يې د نظم په تارپېيلای شول، ځکه خو يې که فراقنامه هم ليکله، نو په نظم کې يې اچوله، که بازنامه هم، طبنامه او سواتنامه هم داسې او همدارنګه نور بېلابېل منظوم اثار.

لنډه دا چې که موږ د دنيا له هر شاعر سره د خوشال بابا شاعري پرتله کوو، نو څومره مانيزه رنګارنګي چې د بابا په کلام کې خوندي ده، دنړۍ د هېڅ شاعر په کلام کې نه ليدل کېږي. د هغو اکثرو کې يوه مانيزه برخه رانغاړل شوې ده، يا به تصوف وي يا به رزم وي يابه بزم وي او يا به نور څه، خو د بابا په کلام کې دا ټولې رنګارنګۍ شته، نو ځکه خو يو ايراني ليکوال ويلي دي:

((که چېرې فردوسي په رزمي، حافظ په غنايي او سعدي په تصوفي يا عرفاني برخه کې سره يوځای کړو، نو يو خوشال خټک ځنې جوړېږي.))

ددې خبرې مانا دا ده چې خوشال داسې يو ځو اړخيز شخصيت دی چې يوازې په شاعرۍ کې يې د ژوند ځو خواوې رانغاړلې دي او دده د کار او مبارزې اند و ژوند نورې برخې خو لا پرځای پرېږده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فلسفي خوشال

کله چې څوک د خوشال څو اړخیز شخصیت مطالعه کوي، نو هر اړخ یې چې مطالعه کوي، په پیل کې ورسره داسې فکر پیدا کېږي، چې خوشال به یوازې په همدې اړخ کې دومره رسېدلی وي او بس. خو کله چې ورته ځیر شي په هره برخه کې د پوره فکر او نظر خاوند دی او خبره یې د کاڼي کرښه ده. د خوشال فلسفي خوا هم همداسې ده، کله چې د خوشال په اشعارو او کلام کې د هغه ژور فلسفي لید ته متوجه کېږو، نو هلته مو یو ستر او ژور فلسفي خوشال تر سترګو کېږي، چې ژوندني مسایل یې تر ریالیستي دایرې اخوا په یو فلسفي نظر څېړلي دي.

د خوشال خان فلسفي اند دومره ژور دی چې ((علامه اقبال د خوشال خټک له اثارو نه ګټه پورته کړې او د خودۍ فلسفه یې د خوشال خان له افکارو نه اخیستې ده چې هېڅوک ترې د انکار کولو مجال نه لري. علامه مرحوم په خپلو اثارو کې د خان بابا افکار د بل مشعل په توګه ګڼلي دي او د خوشال خان دملي وحدت نظریه یې په دې ډول څرګنده کړه، چې ((بایډ قبایل د ملت په وحدت کې ورک شي؛ ای ملګریه راشه چې د زړه خبره درته وکړم، د خوشال خان هغه قبر هم د ځان لپاره خوښ نه دی چې د مغولو د آسونو ګرد پرې پرېوتی وي.))

د فلسفې یو تعریف دا هم دی: ((څه چې د انسان په ماحول او فضا کې موجود وي او حواس یې درک کولای شي، انسان د هغوی په باب فکر کوي او حکم پرې لګوي.))

همدغه فکر او سوچ خوشال بابا ته هم په مخه ورغلی او ویلي یې دي:

محمد اسمعیل یون

سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما چې نظر وکړ په ذرات په موجودات
ګول په جهان راغلم ترې به ګول درومم هیهات
یو څادر ترمیان وي فهم پاتې شي له کاره
دا هومره کیسې هومره ادراک د سموات
هېڅ نبي ولي یې درست اسرار موندلی نه دی
لویه کارخانه ده که وګورې کاینات

عقل چې ډېر الوت وکړي او د کاینات د راز په لټون کې خپلې انتها ته ورسېږي، نو له مادیت نه ماورا له هر څیز نه انکاري شي، ځکه چې تر خپل حد نه پورته الوت ممکن نه وي، دلته فلسفه په ټپربډو شي او د انسان خیالات چې هر څه وي دا دي چې کاینات یو بې منعقده څیز دی، په اتفاق سره پیدا شوي دي او په اضطراري ډول لګیا دی کار کوي، هېڅ غایه او مقصد نه لري، انسان د سارتر په وینا په فضا کې غورځېدلی خو غورځوونکی یې نه شته، نو شاید خوشال خان ته هم دا سوچ ورغلی وي او ویلي یې دي:

دا عالم ریګ روان دی که یې ګورې
خو هم هسې سره اوړي لاندې باندې

خو انسان د یو څیز تر کتنې او مشاهدې وروسته له هغه څیز څخه انکار کولای نه شي، یانې دا چې هغه شیان چې تر ایجاد دمخه یې نه منل، تر ایجاد وروسته یې مني.

خوشال بابا هم د عقل د الوت په پای کې چې د عقل واګې یې د انسان روح ته حواله کړې، نو د یقین رڼا یې زیاته شوه او ویې ویل چې:

ډېر عالم زما په یاد
راغی تېر شو لکه باد
هم دا هسې راشي تېر شي

محمد اسمعیل یون — سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بـــــس ځـــــای نــــــه لـــــري اســتـــــــاد
عــجـــــــب لــویـــــــــه کـــــــــارخانه ده
چــــــې پیــــــدا کـــــړه لـــــوی اســــتاد

بیا وایي:
هـــــر تنـــــاب یــــې و دانــــا وتـــــه معلــــوم دی
دا خېمــــــــــه ولاړه نـــــــــه ده بـــــــې تنـــــــاب

***

ګـــــل تـــــه چـــا دا هســــې زېـــب او حســــن ورکـــړ
چـــا یــــې هســــې نـــــه پـــه نــــه پـــاڼې پرانســـتې

خو د ماورای طبعیت یا ما بعدالطبعیت د مشاهدې لپاره مجاهدې ته ضرورت دی، لکه چې خان وایي:
همېشه ژوندون که غواړې درته وایم
هــمېشه کوه له نفس سره جهاد
خوشال بابا بیا د خدای پېژندنې پـه فلسـفه کې دومـره خپـل نظـر ژور ځغلولای چې په هر څه کې یې د خدای (ج) د نور ننداره کوله او په هر څه کې یې هغه لیده.
په هر څه کې ننداره د هغه مخ کړم
چې له ډېـرې پیـدا ییه ناپدید شو
حمزه بابا د خوشال بابا پر همدغه یوه بیت، یو کتـاب لیکلی او د هغه دا شعر یې له فلسفي او تصوفي نظره څېړلی او شنلی دی. ددې خبرې مانا داده چې خوشال دومره ژور فلسفي او تصوفي لید لري چې پر یوه بیت یې هم یـو کتـــــــــــاب لیکـــــــــــل کېـــــــــــدلای شــــــــــــي.

محمد اسمعیل یون — سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کره کتونکی خوشال

لکه څنګه چې مو یادونه وکړه، د خوشال بابا ژور او تېز نظر د ژوند هره خوا او د هنر بېلابېل ډګرونه په خپل کلام کې رانغاړلي دي، داسې یې کره کتنه، نیوکه او بیا د سمون لاره هم له یاده نه دي ایستلې. خوشال بابا لکه څنګه چې د پښتو ژبې او ادب پلار ګڼل کېږي، داسې په علمي، ټولنیز، ادبي او سیاسي ډګر کې هم یو ستر او ژور کره کتونکی دی.

له یوې هنري ښکارندې (شعر) څخه رانیولې بیا تر یوې لوړې ټولنیزې پېښې او عمل پورې چې هر یو د ده په نظر نیمګړی معلوم شوی، هغو ته یې د انتقاد ګوته نیولې او بیا یې د سمون لاره هم ورپه ګوته کړې ده.

خوشال بابا یو زړور کره کتونکی و، نه یې د چا مدح کوله او نه یې ځانستاینې ته اړتیا لرله، خوشال له فکري، اقتصادي او ټولنیز پلوه په داسې یو دریځ کې و، چې د سالم انتقاد لپاره یې وړ صفتونه او ظرفیتونه لرل، نو ځکه خو ده له خپل ځانه نیولې تر خپلو اولادونو، کورنۍ، قبیلې او ټولو پښتنو پورې څه شی چې په کې د انتقاد وړ وو هغه یې څرګند کړي او نیوکه یې پرې کړې، همداسې یې په ادبي او سیاسي برخه کې د سمون او اصلاح لپاره ډېرې نیوکې کړې دي. د خوشال بابا د نیوکې محتوا ځکه پر خلکو ښه لګېږي چې حقیقتونه څرګندوي او د رښتیاینې پر بنسټ ولاړه ده.
بابا دومره اخلاقي جرئت لري، چې که په ځان کې یې هم نیمګړتیا وي هغه نه پټوي او په ډاګه یې وايي:

د مغـــول نمـــک مـــې وخـــوړ شـــپې پېـــړۍ
مـــا د زرو پکـــې روغـــې کـــړې بیـــړۍ
رعیـــت مـــې یوســـفزیه درســـت ختـــک وو
پـــه عـــزت او پـــه حرمـــت کـــې یـــې څـــه شـــک و

محمد اسمعیل یون سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مغول لپاره ما توري وهلي
پښتنو به راته کړي ډېري کنځلي

یادا چې:

چې منصب مې د مغول خوړ یو ملک وم
چې منصب د مغول نه شته اوس ملک یم

خوشال بابا بیا په دویم ګام کې پر خپلو ځینو زامنو او د کورنۍ پر غړو چې دده پر وړاندې په ناحقه راولاړ شوي او یا یې نافرماني کړې او یا هم د خپل ولس پرضد ودرېدلي، سخت انتقادونه کړي او د هغو شخصیتونه یې څېړلي، شنلي او څېرې یې ورته څرګندې کړې دي:

نا خلف مې حواله کړ په تقدیر
نصیحت وربانـدې نه کاندي تاثیر
خوی خصلت چې ازلي وي نه نورکېږي
په ارشاد او په تلقین د کامل پیر
بد فرزند دې خدای د هېچا پیدا نه کا
په خصلت یې پلار په ځان دی مور په ویر

یا دا چې:

زما زویه د ننګ نه دي غړیتار دي
پري پوهېږم چې همه واړه مردار دي
نه یې لویه اندېښنه نه یې لوی کار شته
د مغولو وطباخ وته تیار دي
د منصب د اضافو خبري کاندي
په عزت، په حرمت کله خبردار دي
اتفاق، یګانګي یې سره نه شته

(c) ketabton.com: The Digital Library

همګـــــي روان پـــــه بېلـــــه بېلـــــه لار دي
نـــه د نـــوم دي نـــه د شـــرم نـــه د ننـــګ دي
اند ېښنـــــي يــــې د نــــاکس، د ناســــردار دي
شـــکايت لـــه نـــورو مـــه کـــوه خوشـــاله
چـې خپـل زويـه هـم پـه ننـګ لـه تـا ويـزار دي.

***

چـــــې پيــــدا دي همګـــــي زمــــا لــــه ځانــــه
کـــه پنځـــوس دي کـــه شـــپېته دي داغ د زړه دي

***

يـــو و پـــــلار نيکـــه تـــه نـــه شـــو
همګـــــــي د مـــــور پـــــه شـــــان

***

اشـــرف ســـر تـــر ســـره نفـــس امـــاره دی
پـــه حســـد پـــه حماقـــت کـــې اواره دی

***

د مـــــور پـــــلار نيکـــه تـــه نـــه دي
دا نــــــاکس دي لابــــــل شــــــان
پـــه ژونـــدون مـــې خپـــل ځـــای ورکـــړ
بانــــــدې زه شــــــوم مهربــــــان

***

يــو ځــو لا پــه کــې افــت شــول تــر دا ميانــه
څـوک ((بهـرام)) غونـدې بـد بخت بخيـل شـي

محمد اسمعيل يون

سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

چې هېڅ کار نیولی نه شي استوار
په شامت یې خپلخانه شي تار په تار

څوک ((سدو)) غوندې نامراد عبدالزوجه شي
په تنګسه له خپله پلاره شي ویزار
څوک ((مالو)) غوندې((جلو))غوندې پیدا شي
سراسر واړه نابود او نابکار

***

مرګ د نا اهلو سبا بېګاه غواړم
دعا مې داده الله الله غواړم
زما توبه ده د بهرام له خیره
دده له شره امان پناه غواړم

***

زما زړه له چا نه روغ نه دی بهرامه
د هرچا سره مې زیست دی له ناکامه
نور دې نوم زما په زویو کې حساب مه شه
د خوشال خټک وینا په دا تمامه

***

چې په ځای یې نا قابل زویه خاني کا
د خوشال خاطر په دا پاره پاره دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څنګه چې خوشال خان پر خپل ځان او هم پر خپلو زامنو نيوکه کوي او نيمګړتياوې يې رابرڅېره کوي داسې پر خپلې قبيلې (ختکو) هم نيوکې او انتقادونه لري او د هغو له ځينو عملونو او نيمګړتياوو څخه هم ناخوښي څرګندوي.

لــــه ختکـــو نــــه مــــې هــــومره زړه نـــاخوښ دی
چــــې تو بــــه دهمګــــي ختـــــک لـــــه نامــــه
د نعمــــت پــــه قـــــدر هــــېڅ خبــــردار نـــه دي
نــوم ختــک بــه مــې خــلاص نــه وي لــه انعامــه
ختـــــک واړه د دودام دي کـــــه يـــــې ګـــــورې
څــوک بــه څــه غــواړي د خپلــو لــه دودامــه
د وفــــا پــــــه ځــــای همــــــه واړه جفـــــا ده
چــــې بــــه ماتــــه رســـېده لــــه خپلـــه قامــــه
کــه پــه تــوره ختــک خپــل کــړې ګنــې خپــل شــي
کنــه هــېڅ بــه يــې خپــل نــه کــړې لــه اکرامــه

***

چــــې زمــــا اختيــــار يــــې خــــوار کــــړ
خـــــدای دې خـــــوار هغـــــه ختــــک کــــا

***

درســــــــت ختـــــــک زمـــــــا پـــــــه دور
نــــــــامور شـــــــــو پـــــــــه دوران
کـــــــه ختـــــک پـــــه مځکــــه پـــــروت و
پـــــاس مــــــې يــــــوور پــــــه اســــــمان

***

محمد اسمعيل يون | سمسورويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

تفحـــص کـــه څـــوک د خـــوږ زړونـــو کانـــدي
د خپـــل قـــام لـــه لاســـه ورک خوشـــال ختــک دی

خوشال بابا د ختکو تر انتقادي دايرې او نيوکې وروسته، پښتانه په خپله انتقادي دايره کې داخل کړي او هغه نيمګړتياوې چې په پښتنو کې دي هغه يې يوه يوه څېړلې ده. په پښتنو کې به د خوشال بابا غوندې هېڅ داسې بل لوی ليکوال تر سترګو نه شي، چې د بابا په څېر د پښتنو پر رواني چلند او ټولنيز ژوند بلد وي او هغو ته يې په خپلو اثارو کې په دې کچه ځای ورکړی وي. خوشال بابا د خپل فطري بغاوت او ژور فکر له مخې د پښتنو نيمګړتياوې هم څېړلي او نيوکې يې پرې کړې دي. د خوشال بابا اثار د پښتنو د ژوند هنداراې دي، چې د هغوی ښېګڼې او بدګڼې ټولې په کې په ښه روښانه ډول څرګند ېږي:

لېـــوني شـــول پښتـــانه پـــه منصـــبونو
خدايـــه مـــا ژغـــورې لـــه هســـې غضـــبونو

***

پښتـــانه لکـــه مګـــس وربانـــدې ګرځـــي
ورتـــه ايښـــی دی مغـــل د حلـــوا تـــال

***

شـــرم دی ننـــګ دی کـــه ډار د ســـر دی
ســـمه مـــې پرېښـــوه ځـــای مـــې غـــر دی
پښتـــانه واړه دمغـــول شـــوروا خـــوري
ماتـــه يـــې پـــاتې دا شـــور و شـــر دی

***

محمد اسمعيل يون

سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتانه په عقل پوهه څه ناکس دي
کوته سپي د قصابانو د جوس دي
اوښ له باره په ولجه په کور ورغلی
په ولجه د اوښ د غاړې د جرس دي

***

درست جهان په ناپوهانو سره ډک دی
ولې زيات که پکې وګورې افغان دی

***

که رښتيا وايم شېرشاه دا هسې نه و
لکه مور يو نن پيدا له کوهستانه
پښتانه چې بې ننګي کا څوک يې څه کا
ګورستان لره به درومو له ارمانه

***

که په نور خلکو کې ښه سړي موندل شي
ولې ښه سړي به لږ وي افغانان
هره چار د پښتانه ترمغل ښه ده
اتفاق ورسره نه شته ډېر ارمان
د بهلول او د شېرشاه خبرې اورم
چې په هند کې پښتانه وو بادشاهان
شپږ او اووه پېړۍ يې هسې بادشاهي وه
چې په دوی پورې درست خلک وو حيران
يا هغه پښتانه نور وو دا څه نور شول
يا د خدای دی اوس دا هسې شان فرمان

محمد اسمعيل يون سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـــــه توفیـــــق د اتفـــــاق پښـــــتانه مـــــومي
زوړ خوشـــــال بـــــه دوبـــــاره شـــــي پـــــه دا ځـــــوان

***

پښـــــــــتانه د ادم زاد لـــــــــه زاده نـــــــــه دي
د عفریـــــت دی کـــــه د دیـــــو دي کـــــه د دد دي

خوشال بابا د پښتنو ترڅنګ مغول هم د خپل انتقاد په دایره کې شامل کړي دي. د خوشال بابا د ژوند او مبارزې یوه زیاته برخه له مغولو سره په دوستۍ اودښمنۍ کې تېره شوې ده. لکه څنګه چې بابا ته پښتانه معلوم وو ، داسې ورته مغول هم ښه معلوم وو. نو ځکه خو یې د هغوی ظلمونو ، بدو عملونو او نورو نیمګړتیاوو ته هم نغوته کړې او انتقادونه یې پرې کړي دي. مغول پاچا (اورنګزېب) ، چې د خوشال بابا د سیاسي مبارزې یو اړخ ورسره تړاو لري، د بابا په کلام کې ډېر زیات یاد شوی او غندل شوی دی او همدارنګه نور مغول هم.

تفـــــاوت د خپـــــل پـــــردي وربانـــــدې نـــــه شـــــته
کـــــه یـــــې ګـــــورې اورنګزېـــــب بادشـــــاه ګمـــــراه دی
دا لاځـــــه چـــــې هندوســـــتان تـــــوره تیـــــاره ده
پـــــه هـــــر ځـــــای دده د خویـــــه بویـــــه اه دی
د اورنـــــګ بادشـــــاه پـــــه دور ارام نـــــه شـــــته
چـــــا ویـــــل چـــــې جهـــــان ځـــــای د ارامګـــــاه دی
کـــــه زینـــــت و تـــــه یـــــې ګـــــورې یـــــو یزیـــــد دی
کـــــه طاعـــــت وتـــــه یـــــې ګـــــورې اهـــــل الله دی

***

وخـــت د اورنـــګ شـــاه دی　　د هـر چـا تسـپې پـه لاس دي
خـــدای(ج) ځینـــي خبـــر دی　　پـه اخـلاص کـه پـه لبـاس دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

پــلار یــې پــه بنــد ، ورور یــې بنــد بنــد کــړ
ځــان یــې هــم شــیخ، هــم دانشــمند کــړ
اوس پــه غــزا کــې خپــل ځــان غــازي بــولي
پــه څــو څــو رنــګ یــې، خپــل ځــان ځرګنــد کــړ

***

خانـــان یـــې واړه تـــلاوت خـــوان کـــړل
د هنـــد هنـــدوان یـــې دانشـــمندان کـــړل
وخـــت داورنـــګ دی عمـــل یـــې هـــیڅ نـــه شـــته
خـــو کتابونـــه یـــې پـــه عـــالم ګـــران کـــړل

***

ددې دور شـــیخان ډېـــر دي لـــور پـــه لـــور
اورنګزېـــب بادشـــاه د واړو دی انځـــور
پـــه هغـــه چـــاړه قلـــم ســـازکا قـــرآن کښـــې
پـــه هغـــه چـــاړه شـــهرګ پـــرې کـــا دروګـــر

***

نو ځکه خو خوشال بابا دداسې واکمن اطاعت نه کوي:
اطاعت د اولوالامر ځکه نه کړم
خلیفه د زمانې په زړه کافر دی
بابا د نورو مغولو په باب هم انتقادونه لري:

محمد اسمعیل یون		سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هند په تخت چې عالمګير کېناست
پــه خـلکو کاښي د اسمان پـرېوت

بابا د مغولو پرضد په مبارزه لاس پورې کوي او د پښتنو د يـووالي هيلـه کـوي، چـې ټـول پښـتانه بايـد لـه کنـدهار تـر اټکـه د ننـګ پـه کـار کـې پـټ اوښکاره سره يو شي، چې د مغولو له ستم نه ځان خلاص کړي.

ټـــول پښـــتون لـــه کنـــدهاره تـــر اټکـــه
ســـره يـــو د ننـــګ پـــه کـــار پـــټ او اشـــکار

***

ناګهـــانې پـــه دا ملـــک فســـاد بنيـــاد شـــو
د مـــا هـــم د تلافـــۍ کـــار را پـــه يـــاد شـــو

***

نـــن د واړو پښـــتنو پـــه ننـــګ ولاړ يـــم
دا چـــې هســـې پـــه هـــر درهـــر درنـــګ ولاړ يـــم
چـــې پښـــتون شـــوم پـــه دا هســـې ســـپينه ږيـــره
نـــور مـــې خـــدای مـــه کـــړه مغـــول وايـــم پـــه خيـــره

***

و مغـــول و تـــه بـــه نـــن کـــړم اټـــک پولـــه
ملـــک بـــه خـــلاص کـــړم د مغـــول لـــه غالـــه غولـــه

خوشال بابا نه يوازې په ټولنيز ژوندانه کې د ټولنيزو نيمګړتياوو نقاد دی او پر دغو برخو يې نيوکې کړي، بلکې پر هغه چا يې هم سختې نيوکې کړي، چې د ريا عبادت يې د خپل ژوند د اړتياوو د خړوب وسيله ګرځولی او خلک پـرې تېرباسي. خوشال تـل دا ډول شيخان غـندلي او لـه دې ډول ملايانو سره يې ورانه ده.

محمد اسمعيل يون | سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقیقي سجده هغه ده چې د یار په لور یې کړې
و کعبې ته چې سجده شي دا سجود دی مجازي

***

هر چېرته چې ګرځې په لاحول ورنه تېرېږه
سل بلا په زړه کې سل دانې تسپې په غاړه

***

د ابلیس غونډي مکرونه یې په زړه کې
په فریب کې تر ابلیسه لا ماهر دی

***

ډېر دي چې تر تا نه، خپل ځان ملک کا
په ښو خبرو، ځان په فلک کا

نعوذ بالله، چې ښه یې ځیر کړې
شیطان تر ځان پورې، لکه کودک کا

***

په خوله یې ذکر په زړه کې نور فکر
فساد د دور دانا شیخان دي

***

چې د کنز د قدوري شي ځان ملا کا
هر حلال حرام په ځان باندې روا کا
نه د کنز په دقیقو څه خبر شوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه په مخ د قدوري مبصر شوي
کتابونه په سر کېږدي ځان ملا کا
په هر کلي علت ګرځي ټګي غلا کا
کښې شرع پرېکوي په رشوتونو
ځان قاضي کا په غلط روایتونو
و هرچاته مسلې د سخاوت کا
خپله خونه ډکوه بله غارت کا
په مسجد راځي پنځه وخته اذان کا
چې ذکات سرسایه نه وي مسجد وران کا
د میراث مالونه خوري له ظالمانو
نوم په ځان باندې کېږدي د عالمانو
په دا هسې علم برند کښې ملا یې
و عالم ته میراث خور د انبیا یې
نه یې کښل زده، نه لوستل زده، تل ټګل کا
تعویذونه ورکوي په دروغ کښل کا
په ناروغ یې خوښي لا زیاته تر روغ شي
ثښت، تعویذ، دعا، هیکل کې په دروغ شي
لا رنځور غریب صحت نه وي موندلای
چې اخون وي اخیستو ته ور نیولای
که په ورکړه کې څه درنګ څه خو تعطیل وي
په غوغا په شور و شر یې قال و قیل وي
چې دا زر هسې ناسازي کا اغازي
خپل مقصود مطلوب حاصل کا په ناسازي
چې څوک ترس له خدایه نه کاندي غلول کا
اس به پرېږدي زین به باندې په جاهل کا

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

مریـــــــدي پـــــــه کـــــــلا پـــــــه نمبـــــــره ده
کـــــــه پیـــــــري مریـــــــدي دا ده مســـــــخره ده
څـــوک پـــه پیـــر او پـــه مرشـــد څـــه لـــره ویـــاړي
خپـــــل مـــــراد دې همګـــــي لـــــه علمـــــه غـــــواړي
شیخ پـه ګـوټ کـې ناست دی چې دنفس سـره غـزا کـړم
چـــې شـــي تـــورو تـــه ورانـــدې غـــزا داده

***

پـه خولـه کلیمـه لـولي نمـونځ روژه کانـدي کـافر شـته
دعـــوې کـــا د شـــیخیه، تـــر شـــیطانه لا بتـــر شـــته
لـــه کـــوره لوټـــه واخلـــي، اســـتنجا لـــره روان شـــي
تقـوی تـر هسـې حـده، پـه ولجـه یـې وړي کـه زر شـته
یوځـــای الـــوده نـــه دی پـــه دا هســـې دروېشـــانو
پـه دا دور کـه ګـورئ دا ناپـاک پـه هـر کشـور شـته
چـې خـاص د زمـانې دي حـال یـې دادی، نـور وګـړي
د غـوا وو د خـرو د کلـي دی خـالي نـوم بانـدې بشـر شـته
چـــې حـــال د پرهېزګـــارو سراســـر واړه دروغ شـــو
رښـتیا غـواړي لـه چانـه چیرتـه پـاتې دا هنـر شـته

***

شـــیخان چـــې هســـې اوږده نمونځونـــه کـــا
پـــه کـــې باغونـــه اســـونه جونـــه کـــا
پـه کـې رنګـین ګنـډي وریښـمین سـکڼي
پـــه کـــې د ســـپینو د ســـرو ګنجونـــه کـــا

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

نمونځ، روژه چې د ریا د پاره کېږي
له اسمانه به لعنت باندې اورېږي

***

کتابونه د اسمان د ځمکې لولي
په عمل يې فرق د ځمکې د اسمان دی
په باطن يې زړه ګومان سره ترلی
په ظاهر ويل په ژبه مسلمان دی
په خبرو کې يې فيض مونده نه شي
مذبذب په قول په عهد په پيمان دی
په طاعت په عبادت کې که بلعم شي
په اخر انس په نغوته بې ايمان دی
زه خوشال ختېک بنده د هغه چايم
چې يې رو د زړه د خولې سره يکسان دی.

***

تل قرآن د وړاندې اينښی قرآن لولي
ولې هېڅ عمل يې نه وي په قرآن

***

خوشال بابا د يو لوی مفکر او سالار اديب په توګه، ادبي برخې هم له نظره نه دي غورځولي، د خپلو ليکوالو ادبي نيمګړتياوو ته يې هم ګوته نيولې، آن پر داسې ليکوالو يې نيوکې کړي، چې تر ده وړاندې پرې چا د انتقاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

جرئت نه شو کولای، خو ده د خپل فنان ذهن او ژور لید له مخې د هغوی اثار وتلل او نیمګړتیاوو ته یې ګوته ونیوله.

تر بابا دمخه دېر لوی شخص چې مذهبي شهرت او اغېزيې تر لیکنو زیات و، هغه اخوند درویزه و چې چا پرې د انتقاد کولو جرئت نه شو کولای او هغه وخت په ټولنه کې مطرح شخص او لیکوال و، خو خوشال بابا د هغه اثار وتلل او بیا یې پرې داسې نیوکه وکړه:

درویـــــزه لـــــه یـــــوه لـــــوري راپیدا شـــــو
پـــه لـــږ علـــم پـــه دا ملـــک کـــې لـــوی مـــلا شـــو
د روښـــــان خیرالبیـــــان یـــــې ولیـــــدلی
هغـــــه هـــــم مجهـــــول بیـــــان و ناســـــپندلی
ده چـــې خوشـــې میـــدان بیـــا مونـــد ســـخنګوی شـــو
پـــه ویـــل کـــې یـــې چـــې زړه و هســـې تـــوی شـــو
درویـــزه چـــې بیـــان کـــړی خپـــل کتـــاب دی
نـــوم یـــې مخـــزن الاســـلام کـــړی جنـــاب دی
کـــه یـــوه مســـره پـــه شـــل بلـــه پـــه ســـل ده
نامربوطـــــه ناموزونـــــه پـــــه ویـــــل ده
مســـــلې لـــــس نظـــــم کـــــړي پـــــه پښـــــتو دی
درتـــــه څـــــه وایـــــم چـــــې څـــــه دي د ایســـــتو دي

د اخوند درویزه د (مخزن) په باب زیاتوي چې دا یو مجهول او بې وزنه کتاب دی او هغه د عربي قصیدې بوصیري ترجمه ښیي.

هـــر هـــر بیـــت د قصـــیدې چـــې در مرجـــان دی
پـــــه پښـــــتو کـــــې تراوربشـــــو لا ارزان دی
قصـــــیده د بوصـــــیري ترجمـــــه کـــــړې
عربـــــي یـــــې تـــــر پښـــــتو مضـــــحک راوړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

مخـــزن مـــې د اخـــون چـــې تمـــامې پـــه نظـــر کښـــېوت
پـــه دې کـــې عـــروض نـــه شـــته نـــه يـــو بحـــر مـــا مونـــدلی
يـــو کتـــاب دی درويـــزه ســـره جـــوړ کـــړی
د ســـوات خلـــک يـــې لـــه کـــل علمـــه مـــوړ کـــړی
نـــا معقـــول مجهـــول بيـــان پـــه کـــې بـــې ځايـــه
پـــه کـــې بـــد د حســـين وايـــه يزيـــد ســـتايه
پـــه حيـــرت بـــه واړو ګـــوتې وچيچلـــې
د اخـــون پـــه مخـــزن چـــاګوتې کښـــېولې.

خو هغه چا چې پوره او کره شعر ويلی، خوشال بيا هغه ستايلی دی، لکه ميرزا خان انصاري:

لـه چانـه پـه پښـتو کـې مـا ميـزان مينـدلی نـه دی
ميـــرزا پـــه دا زبـــان کـــې ويـــل کـــړي دي تللـــي

خوشال بابا په يوه قصيده کې د ځينو نورو شاعرانو ارزونه دا سې کوي:

يـــو پـــه حـــال او پـــه ماضـــي کـــې دا ســـې نـــه و
چـــې ښـــکاره يـــې د خبـــرو راتـــه خونـــد کـــړ
د ميـــرزا دېـــوان مـــې ومنـــده پـــه ګـــوډي
مســـخره مـــې ارزانـــي خويشـــکي زمنـــد کـــړ
کـــه دولـــت و کـــه واصـــل و کـــه دا نـــور وو
پـــه خبـــرو مـــې د هـــر يـــوه ريشـــخند کـــړ
کلمـــې مـــې ورتـــه ســـازې کـــړې د قنـــد و
د اوربشـــو پـــه ډوډۍ چـــې بـــه يـــې شـــخوند کـــړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

هر چې لاف وهي د شعر
نن په دا دور دي ډېر
خدای دې نه کا چې به وايم
حال د ديو تېر و بېر
څوک پاوي څوک نيم پاوي دي
قلندر په کې نيم سېر
چې د موږه په حساب دي
هيڅ مې نه دی واصل هېر
بل دولت فقير درې پاوه
نه ترې څو سرشاهي سېر

***

د هغه شاعر دانې وشه په ژبه
چې د شعر دردانې پلوري په مال

***

د هغه شاعر مخ تور شه چې په طبعه
و هر در و هر دربار و ته ولاړ وي.

محمد اسمعیل یون
سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنپوه خوشال

خوشال نه یوازې د خپلې ټولنې یو فنان او هنرمند دی، بلکې د خپلې ټولنې او خپلو خلکو یو رنځپوه او اروا پوه هم دی. خوشال بابا د خوی، خصلت، فن او مسلک له مخې د ټولنې وګړي سره وېشلي، تللي او تجزیه کړي یې دي او په ټولنه کې یې د هر چا کار مشخص کړی دی.

خوشال بابا د یوه ټولنیز او سیاسي شخصیت په باب په خپل کتاب (دستارنامه) کې دقیق معلومات وړاندې کړي. د خوشال بابا په اند که څوک غواړي په ټولنه کې یو لوړ سیاسي او ټولنیز شخصیت د (دستار سړی) شي نو باید شل هنرونه او شل خصلتونه زده کړي، ده دا شل هنرونه او شل خصلتونه هر یو په خپله دستارنامه کې تشریح کړي دي. په شلو خصلتونو کې خوشال بابا د نارینه لپاره یو خصلت هم، شجاعت ضرور بولي او دا د (مرد) لپاره لازم ګڼي، ځکه خو نو په ټولنه کې دی د (مرد) او (نامرد) لپاره خاصې پولې ټاکي، چې د هغو له مخې یو بل سره توپیروي خوشال بابا وایي:

مرد به نه شي په ګفتار — څو پیدار نه کړي کردار
چې دې وکنځي مرد نه دی — که له تانه وي په ډار
چې څه دی خو انتقام دی — د مردانو کار او بار
چې عزت ورڅخه نه وي — هغه مرد نه دی په کار
هم مهره لره هم زهر — ښه مردان دي لکه مار
چې هم تندر هم باران دي — تر هغو مردانو ځار
مرد به غم د خپل هنر کا — نه د زرو، نه دینار
مرد به غم کا د خپل شرم — د عزت، د اعتبار
نامرد فخر په نسب کا — مرد نه مور لري، نه پلار

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

مـــــرد هغــــــه چـــــې همـــــت نـــــاک برکتنـــــاک
لـــــه عالمـــــه ســــره خــــوږ پـــــه زیســــت و ژواک
مــخ یــې مــخ، قــول یــې قــول، عهــد یــې عهــد
نـــــه دروغ نـــــه یـــــې فریـــــب نـــــه تـــــش تبـــــاک
لـــږ ویـــــل ډېـــر یـــې کـــول پـــه خاموشـــۍ کـــې
د غـــونچې غونـــدې خولـــه ډکـــه، ســـینه چـــاک
چـــــې خبـــــره د پســـــتۍ د بلنـــــدۍ شـــــي
پـــه لـــويي لکـــه اســـمان پـــه پســـتۍ خـــاک
پـــه تمکـــين کـــې لکـــه ســـبر، پـــه ســـخا کـــې
پـــــه هـــــر لـــــور ځـــانګې ږنګـــوري لکـــه تـــاک
لکـــه ګـــل شـــګفته روی تـــازه پـــه بـــاغ کـــې
همېشـــــه د ښـــــو بلبلـــــو پـــــرې بلغـــــاک
چـــې دا هســـې ښـــه ویـــل کـــا زه حیـــران یـــم
چـــــې خوشـــــال راوړ لـــــه کومـــــه دا ادراک

د مرد په باب بیا په نورو شعرونو کې وايي:

مـــــرد بـــــه غیـــــور وي مـــــرد بـــــه صـــــبور وي
هـــــم بـــــه پـــــه عفـــــو پـــــه کـــــرم مشـــــهور وي
نـــــامرد هغـــــه دی پـــــه حقیقـــــت کـــــې

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دا ثو توکه يې له دله دور وي

***

که د مردانو په دين ايين يې
نه بند په سره يې نه بند په سپين يې
که نه دې تخت شته نه دې افسر شته
قيصر د روم يې فغفور د چين يې

***

ثو وانخلې له غليمه انتقام
مرد نه خوب کا نه خوراک کا نه ارام
چې د ننګ او د ناموس اندوه يې نه وي
د هغه سړي به نه وي احترام
چې د بل تر لاسه ورغی د بل شو
مرد به خپل لري د خپل فکر زمام

***

په جهان کې که مردان دي هم هغه دي
چې و سختې ته ونيسي ځانونه

***

واړه زړونه فراغت دي په ښادۍ کې
چې په غم کې مردانه شي سخا هغه

ر

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې بيتونو څخه معلومېږي چې دی هغه چاته په درانه نظر ګوري چې له ګفتار سره کردار هم ولري او د عمل جنبه يې ډېره درنه وي، هغه څوک چې د چا سترګه ترېنه نه سوزي او خپل انتقام په لوړه پيمانه نه شي اخيستلای، يا يې د خپل فکر زمام په خپل لاس کې نه وي او پر پت او عزت باندې، د سر و مال ښندلو ته نه وي تيار، د ده د احترام وړ نه دی.

دی (مرد) له مار سره تشبيه کوي چې بايد هم زهر ولري او هم د مهر موره، هم لکه د اسمان وربځ، د رحمت بارانونه ورسره وي او هم اسماني تندر چې د سرې ځواب په توره ورکړي او په سختو حالاتو کې د صبر او متانت خاوند وي.

د اسمان په څېر لوړي او بلندي او د ځمکې په شان فروتني دواړه د يوه لوی شخصيت لپاره ضروري ګڼي. پر عهد و قول ټينګار، له چل ول او ټګۍ برګی، نه ځان ساتل، د نارينه ژوند شعار بولي. که څوک د مردانو پر دين او ايين ټينګ وي، هغه ته د روم قيصر او د چين فغفور وايي، د خوشال په نظر بريالی شخص بايد د تمکين او وقار خاوند وي.

د خان په ټولنيزو نظرياتو کې دا ټکی هم نظر ته ډېر راځي چې دی د انسان فطري او طبيعي استعداد ته په ډېر اهميت قايل دی او ذاتي استعداد د انسان په شخصيت جوړونه او ټولنيز ژوندانه په سمون کې ډېر موثر ګڼي. لکه چې په دې لاندې شعرونو کې وايي:

چـــې بنيـــادې پيـــدا شـــوی پـــه نفـــاق
د هغـــه نـــه طمـــع مـــه کـــړه اتفـــاق
چـــې وودلـــې وي پـــه ذات تـــوره شـــړۍ
ســـپينول يـــې و هرچاوتـــه دي شـــاق
د عســـل ســـره يـــې خـــوره خـــوږه بـــه نـــه شـــي
مړغـــونې چـــې ترخـــه دي پـــه ميثـــاق

(c) ketabton.com: The Digital Library

کــه ((اخــلاق ناصــري)) پــه يــادو وو ايــي
پــه اخــلاق کــې بــه ښــه نــه شــي بــد اخــلاق

دغه راز د خوشال بابا په کلام کې په لسګونو ځايه داسې مسايل څېړل شوي چې د ټولنپوهنې له نظره د انسان شخصيت او ماهيت څېړي، د خوشال د اثارو په هېنداره کې زموږ د ټولنې انسان له هر پلوه ډېر ځلېږي او د هغه ښېګڼې او بدګڼې په کې له ورايه ښکاري، نو له دې کبله خوشال ته زموږ د ټولنې يو وتلی ټولنپوه ويلای شو.

محمد اسمعيل يون   سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رنځپوه (طبيب) خوشال

پــــه دارو کـــي چـــې ښـــه نـــيت وي
دارونـــــــــــه وي عـــــــــبادت وي
عبــــادت پـــــه روغ صــــورت شـــي
ګڼـــــې کلــــه عبــــادت شـــــي

خوشال بابا د علم او فن د نورو برخو په شان په طب او طبابت کې هم لوی لاس درلود ، د خپل وخت پر زياتو طبي علومو خبر و ، په طبي برخه کې يې زياته مطالعه کړې وه. ځکه يې نو په خپل کلام کې طب او طبابت ته هم زيات ځای ورکړی دی، ده هم په يو شمېر شعرونو او نثرونو کې دا موضوع څېړلې او هم يې د (طب نامه) په نامه يو مستقل منظوم اثر ليکلی دی. له طبنامې پرته په (فضل نامه) کې هم د طبي مسايلو په باب يو شمېر لارښوونې شوې دي.

خوشال بابا په طبي برخه کې تر هر څه وړاندې د انسان لپاره د عقل او روغتيا د ساتنې لارښوونه کوي. د بابا په نظر که په يو انسان کې عقل او صحت دواړه ښه وي، نو ډېره خوبي ورسره ده او که دا نه وي نو خوبي ورسره نه شته:

يـــــو صـــــحت بـــــل عقـــــل غـــــواړه
تـــــه پـــــه دا کـــــې خـــــوبي غـــــواړه
کـــــــه دا دواړه تو کــــــــــه نـــــــــه وي

محمد اسمعيل يون   سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نـــــــوره هـــــــــره خـــــــوبي ولاړه

پخوانیو حکیمانو او صوفیانو د روحاني قوت د پیدا کولو لپاره درې شیان لازمي ګڼلي دي:
(کم ویل، کم خوړل او کم ویدېدل). خوشال بابا دا موضوع داسې یادوي:

ابـــدال پـــه دا څلـــور خویـــه ابـــدال دی
کـــم ویـــل کـــا کـــم د چـــا ســـره ګـــډون
کـــم ملاســـتی کـــا پـــه خـــوراک کـــا کمـــه مینـــه
پـــه دا شـــان یـــې پـــه عـــالم کـــې دی ژونـــدون

او به د ژوند لوی نعمت دی چې بې له اوبو ژوند امکان نه لري، بابا د صحي اوبو په باب وايي:

کـــه اوبـــه وي د بـــاران یـــا د چینـــې
د کـــوهي اوبـــه ضـــرر دی د بشـــر
ښـــې ســـړې خـــوږې اوبـــه د ســـړي ځـــان دی
ولـــې تـــود طعـــام ســـړې اوبـــه ضـــرر
چـــې تـــودې اوبـــه څـــوک څښـــي غارمـــه وهلـــی
پـــرې نقصـــان د اشـــتها شـــي رنـــګ اصـــغر

د خوراک په باب وايي:

محمد اسمعیل یون　　　　　سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

څـو چـې ډېـر طلبګـار نـه شـې طعـام مـه خـوره
هـر زمـان پـه شـخوند کـې مـه شـه لکـه سـتور
***
ډوډۍ غنمینـــــه وي کـــــه اوربشــــــینه
پـــــه وخـــــت د لــــوږې خـــــوږه لګینــــه
مــــور د نبــــاتو حلـــوا تــــه نــــه ګــــوري
هوښــــیار بــــه پــــوه شــــي پــــه دا رازونــــه

خوشال بابا د سړي څواک او د ملا د پیاوړتیا لپاره نصیحت کوي او د زیاتې کوروالۍ نه کولو ته سړی رابولي، دخوشال بابا په نظر ((د صحت په کار کې ډېر فکر بایده وي)).

دا د مــــلا اوبــــه یــــې واړه در ګــــوهر دي
کــــه ســــړی یــــې شــــي د قــــدر نــــه خبــــر
در ګــــوهر بــــه هغــــه څــــوک لــــوني بــــې ځایــــه
چــــې پــــه پوهــــه کــــې ابلــــه وي ګېــــدی خــــر

خوشال بابا په دې بیتونو کې هر څه بیان کړي، خو ورسره یې د علاج او درملنې لپاره هم لارښوونه کړې ده:
کــــه قــــوت زیــــاتوي تــــل خــــوره شــــوده پــــی
چــــې تــــر دانــــه دارو نشــــته معتبــــر
کــــه یــــې مــــومې اوړی ژمــــی ګبینــــه خــــوره
خــــو پــــه ســــود یــــې خبــــر مــــه کــــړه خپــــل پــــدر

محمد اسمعیل یون سمسورویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال بابا د انسان د بدن د زیاتو برخو او د هغه د زیاتو ناروغیو د علاج لپاره داسې لارې ښودلې دي، چې آن په نننې عصري طب کې هم ورڅخه ګټه اخیستل کېږي. خوشال بابا اول دا نصیحت کوي چې ناپوه طبیب ته مه ځئ، چې دارو یې خطر لري:

د طبیب دارو هاله خوره چې حاذق وي
د نـاقـص طـبیب دارو لـري خطر

د انسان د روحي ارامۍ لپاره وايي، چې سړی باید په باد او غبار کې ونه ګرځي، ښه هوا او خوشبويي کې وګرځي چې صحت ته ګټه لري:

ګـرد، غبـار، غـارمـه، چکـړ هـوا بـد بويـه
رنـــــځ علــــت وبــــا پيـــــدا کېږي اکثـــــر

خوشــــبويي ځــــو لګــــوې هــــومره فايــــده ده
تندرســــــتي ده هـــــم ســــــنت د پيغمبـــــــر

اوسنی طب وايي، د هغو انسانانو لپاره چې وینه یې زیاته وي په کال کې باید یو مقدار وینه وباسي، دا کار یې صحت ته ګټه رسوي. بابا وايي:

فـصد سړي سره نافـع دی
د هـزار عـلت دافـع دی

محمد اسمعیل یون　　　　　　　　سمسورویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سترګو د علاج لپاره وايي:

که رانجه سرې تاوده کا
اطريفل سره يې اوبه کا
په کې ډوب تاوده رانجه کا
اووه ځله دا رنګ وکا
په دا رنګ د ښځې پې
اووه ځله ډوب پرې کئ
بيا دې واړه ښه ميده کا
په لېمو دې يې ښه سيده کا
چې د سترګو ګوهر يې زحمت وي
نور به دا رانجه صحت وي

د ټوخي دارو:

ښه پخه کر کنه ګوره
ځنې زړې واخله وروره
هغه زړې ښه وريته کړه
آس يې ګډ په ګبينه کړه
د هر ټوخي دارو دا دي
چې آسان دارو دي دا دي

د نس خوږي دارو:

ښه دارو دي دا د ګېډې
که دې درد کېږي د ګېډې
انګزه سپيرکې چوکار هم
نمک سنګ واخله اشخار هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښه ځربه هلیله ګوره
پوست یې واخله زما وروره
دا پینځه توکه همدمه
سره واړه دوه درمه
اوبه واخله ځلور سېره
پرې د ارو لمبه کړه تېره
سره واړه جوشیده کړه
نرم اور پسې سیده کړه
چې نیم سېر اوبه شي پاتې
اوبه نه وي کمې زیاتې
بیا ور ګډې کړه شکرې
په ناشتا به یې ونغرې

د مثانې ډبرې دارو:

سهاګه، چوکر، کور زړي
له تودو اوبو چې نغړي
که ځلوېښت ورځې ځوک وخوري
رنځ د سنګ مثانې وړي

په طب نامه کې همدارنګه د سترګو د ځینو ناروغیو، د ګنده دانو، بواسیرو، اشتها، جلابو، د وجو د بادو، سردرد او ځینو نورو ناروغیو په باب هم معلومات، علاج او لارښوونې راغلي دي.

محمد اسمعیل یون　　　　سمسور ویب پانه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیاستپوه خوشال

د خوشال بابا د ژوند یوه زیاته برخه په سیاسي مبارزه، کار او زیار تېره شوې ده. خوشال خان که خاني کوله، که ملکي، که جاګیرداري او یا هم قومي مشرتوب، نو په ټولو کې سیاست نغښتی و، خوشال بابا د ژوند د ډګر عملي سیاستوال هم و او د خپلې عملي او ذهني پوهې او تجربې له مخې سیاستپوه هم و.

ځکه خو په سیاسي علومو او پوهنو کې د خوشال تجربه او نظر د زیاتې تاییدونې وړ دی. خوشال چې د خپل ژوند په (۱۴) کلنۍ کې له خپل پلار سره یوځای د خپلو رقیبانو پر ضد په جګړه کې شریک شو، په حقیقت کې همدا دده د سیاسي ژوند پیلامه ګڼل کېږي. د خوشال سیاسي مبارزې بیا آن دده د عمر تر پایه پورې دوام وکړ، آن تر دې پورې چې ده وصیت وکړ؛ ما داسې ځای کې ښخ کړئ چې د مغولو د اسونو ګرد زما پر قبر پرېنوزي. مانا دا چې له تنکي زلمیتوبه بیا تر بوډا توبه پورې د خوشال ژوند په سیاسي مبارزه او هلو ځلو کې تېر شو.

خوشال د خپلې سیاسي مبارزې په ترڅ کې له ډېرو سختیو او کړاوونو سره هم مخامخ شوی او یو ځل یې څلور کلن بند هم ګاللی دی. خوشال د همدې څلور کلن بند په موده کې له خپل نبوغ نه ګټه واخیسته، د (دستار نامې) پر لیکلو یې پیل وکړ او په (۱۳) ورځو کې یې داسې یو جامع کتاب ولیکه چې د سیاست، ټولنیزو چارو او قومي مشرتوب لپاره ډېر معتبر اثر ګڼل کېږي.

خوشال خان په دې اثر کې د لومړي ځل لپاره د یو سیاستوال او قومي مشر د (دستار سړی) لپاره یو لړ اصول وټاکل، چې د هغو د پوره کولو له مخې یو څوک کولای شي د قوم مشر شي، سیاستوال شي او یا د دستار

(c) ketabton.com: The Digital Library

تړلو لايق وګڼل شي. د خوشال له نظره د دستار سړی بايد دا شل هنرونه او شل خصلتونه ولري:

اول هنر د ځان د معرفت:

دويم هنر د علم چې کسب کمال باله شي.

دريیم هنر د خط چې لازم ملزوم د کسب کمال دی.

څلورم هنر د شعر چې پيرو د علم دی.

پنځم هنر د تيراندازۍ دی.

شپږم هنر د اسپ تازۍ دی.

اووم هنر د ښکار دی.

اتم هنر د شجاعت دی.

نهم هنر د سخاوت دی.

يوولسم هنر د ازدواج د معاشرت دی.

دولسم هنر د اولاد د تربيت دی.

ديارلسم هنر د تاديب خدم و حشم دی.

څوارلسم هنر د اسباب معيشت دی.

پنځلسم هنر د زراعت د دهقانيت دی.

شپاړلسم هنر د تجارت دی.

اولسم هنر د تحقيق د نسب دی.

اتلسم هنر د ترد د شطرنج دی.

شلم هنر د تصوير د نقاش دی.

او شل خصلتونه په دې ډول دي:

اول – خصلت د مشورت

دويم – خصلت د عزيمت

دريیم – خصلت د خاموشۍ

څلورم – خصلت د راستۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم – خصلت د شرم و حیا
شپږم – خصلت د خلق نیکو و خلعت و خوشخویۍ
اووم – خصلت د مروت
اتم – خصلت د عفو او کرم
نهم – خصلت د تمیز
لسم – خصلت د عدل د انصاف
یوولسم – خصلت د توکل
دیارلسم – خصلت د خوف و د رجا
څوارلسم – خصلت د ملک د انتظام
پنځلسم – خصلت د همت
شپاړلسم – خصلت د حلم
اوولسم – خصلت د غیرت
اتلسم – خصلت د عزم و احتیاط
نولسم – خصلت د طاعت د ورع
شلم - خصلت د استغفار [1]

خوشال بابا د یو سیاستوال لپاره پورتني هنرونه او خصلتونه لازم بولي. ددې هنرونو او خصلتونو په واسطه له ځاني ژونده نیولې بیا تر ټولنیز او هېوادني ژوند پورې ټولې چارې سمبالېږي. د خوشال په نظر یو واکمن یا سیاستوال باید پر دیني او دنیایي علومو دواړو پوه وي، چې د ملک د انتظام چارې سمبال کړي، که چېرې یو سیاستوال یوازې په دیني علومو پوه وي، نو د ملک ژوندنیو چارو ته به یې پام راکم شي او د ټولنې اقتصادي او د ژوند نور ډګرونه به وده ونه کړای شي او که چېرې یوازې دنیایي علوم یې زده وي، نو ټولنه به له دینه لرې شي او اخروي نړۍ ته به یې

[1] د خوشال ختیک دستارنامه، کابل چاپ، ۱۳۴۵ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زيان ورسي، لنډه دا چې حاکم بايد د ټولنې د ښه نظام لپاره دا دواړه علوم ياد کړي. د خوشال په نظر هغه چې ظاهري او باطني سياست يا ديني او دنيايي علوم يې زده کړي دي، هغه د اسلام د څلورو خليفه ګانو په شان دي: ((هر چې ظاهري او باطني دواړه لري هغه په سيرت دي د خلفای اربعه رضوان الله عليهم اجمعين)).

خوشال بابا وايي، چې يو ملک د حاکم په سياست ودان دی، که چېرې سياست کمزوری وي او حاکم ناپوه وي، ملک خپله د کمزورۍ خوا ته ځي او ګډوډي رامنځته کېږي:

چې خالي شي د حاکم له سياسته
هغه ملک په بلا ياد شي

خوشال خان د يو ملک د مشر لپاره دا تدابير لازم ګڼي، چې د ملک اقتصاد ته پام وکړي، پر خپل پوځ لاس راکاږي او خلک له اقتصادي پلوه ښه وساتي، که چېرې داسې ونه شي، نو ملک کې به ګډوډي راشي، پوځ به يې متلاشي او تيت و پرک شي، نو ځکه خو وايي:

هر بادشاه چې خزانه ورڅخه نه وي
عاقبت ورڅخه تار په تار لښکر دی

خوشال بابا د يو ملت يووالی او پيوستون د دولت د بقا ضامن بولي او کله چې نفاق رامنځته کېږي هغه سره بيا غربت او بدمرغي په خپله راځي.

دولتونه چې د خلکو په اتفاق دی
هغه به خوار شي چې په کې نفاق دی
دوه زړونه چې يو شي غر به هم پاره پاره کا
ځار تر يګانګۍ چې نعمتونه راښکاره کا

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال خان دغه راز د یو مشر او سردار لپاره ځینې شرایط هم ټاکلي چې علم، دین او مېړنتوب هم په کې راځي ، خوشال بابا د یو قومي مشر او خان لپاره یو لړ نورې ځانګړنې هم ټاکلي، هغه وایي چې خان باید د سیم و زر پروا ونه لري او یوازې د شرم و ننګ په فکر کې وي:

خاني کار د هر چا نه دی د هغه دی
چې صرفه یې نه په زر وي نه په سر
یکباره یې په نظر کې شرم ننګ وي
د دنیا په سود و زیان نه دی خبر

همدا صفت بیا د یو سردار او د هېواد د مشر لپاره هم غوره بولي:
سردار هغه دی چې شرم ننګ لري
مدام د شرم توره ترڅنګ لري
صرفه په زر نه کا صرفه په سر نه کا
چې دشمنان وي له هغو جنګ لري.

***
چې صرفه کاندي په سر
یا صرفه کاندي په زر
نه به خان نه به سلطان شي
نه به خپل کاندي کشور
چې په ځان مړنی نه وي
مړنتوب نه کا لښکر

ددې ترڅنګ خوشال بابا د سرداری لپاره د یو لړ نورو ځانګړنو یادونه هم کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

سردار د عفوې د کرم ښتن
د جنګ تر کاره په اشتي مين ښه دی
ډېر هنرونه د مرد داری دي
چې واړه تېر شي تېر مبرهن ښه دی

***

سرداري لره بويه دا دري توکه
يو همت دويمه توره بل اخلاق

خوشال، د حاکم يا سلطان لپاره نور ډېر ډېر هنرونه هم لازم او ضرور بولي، وايي:

د مار که نه وي په تن کې زهر
سردار که نه لري خنجر د قهر
دا دواړه توکه زما په پوهه
نه ياد په کلي وي نه ياد په ښهر[1]

د سياست او مشرتوب په باب د بابا په کلام کې ډېرې نورې زياتې څرګندونې هم شته، خو موږ دلته يوازې پر همدې لنډيز بسنه کوو.

---

[1] ګل پاچا الفت، ننګيالي پښتون، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ل کال، ۲۱مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکګر (خطاط) خوشال

خوشال بابا د خپلو ګڼو کمالونو ترڅنګ یو ډېر ښه لیکګر(خطاط) هم و. خط د هغه وخت په هنرونو کې یو مهم هنر ګڼل کېده. خوشال نه یوازې یو ښه خطاط و، بلکې د خط هنر پر ارزښت او ماهیت هم ډېر ښه پوهېده. خوشال د یو سیاستوال او سیاستپوه لپاره هم د خط او خطاطۍ هنر زده کول، لازم ګڼل، نو ځکه خو یې د (دستار سرې) لپاره په شلو هنرونو او شلو خصلتونو کې د خطاطۍ هنر په دریېمه کټګورۍ کې راوړی او وایي: ((دریېم هنر د خط چې داخل د کسب کمال دی)).

خوشال بابا په دستارنامه کې د خط تعریف، ارزښت او د خطاطۍ فن په باب په زړه پورې او ژوره لیکنه کړې ده. د لیک ارزښت یې په دې شان څرګند کړی چې آن ډېرو ژبپوهان به هم ورته ګوته په غاښ شي، هغه وایي: ((علم او خط سره لازم او ملزوم دي. علم په مثال وحشي خط یې لکه کمند چې وحشي دی، پرې قید شي. دا هومره کتابونه به نه وو که خط نه وی، په حساب، په کتاب په سیاق به څوک پوهېدل که خط نه وی، د جهان کار سره ټول په خط دی، لوی هنر دی، منزلت، مرتبت یې هم ډېر دی، قدر قیمت یې تر حساب تېر دی، که یې دولتمند زده کا زېب و زینت دی، که یې درویش زده کا د درویش دولت دی.

الحق څو چې څوک وایي دا هنر لایق د هغه تعریف دی، کار یې پټ نه دی څرګند دی، ولې حیف دا چې د هر چا په مصاحبت تن ورکا، لار نه ګوري، هر څوک یې چې په لاس واخلي، نور د هغه شي، د هرچا یار دی:

درسته ښه یې ته دلداره   یوه چار دې ده یکباره
چې و تا و ته نږدې شي   نوره یې د هغه یاره

محمد اسمعیل یون   سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کور دده ودان شه، چې دده دمخه څه وراني ودانی په جهان شي، په هر چا چې دی دا تور مخ برابر کا، کیمیا گر دی، سیسن یې زر کا. بې کامه وي هزار کامراني ورکا، د ډېرو په سرتاج کېږدي، د ډېرو خاورې په سر کا، په دا سبب چې دو زبان دی. د جهان سرگرداني په ده، هر زمان یې سر په تېره تېغ واهه شي، چار پخپل سرکا، مراد و نامرادانو ورکا، ځان گداز رفیق نواز دی. جوانمردي ډېره، وفا یې تر حده تېره ده. دریغه چې د نا اهلو په لاس کې نه وی، په لاس د اهلو وی، دده د سر بلا په بد ذاتو په سفله و په سهلو وی. (1)

خوشال په دستارنامه کې د خط هنر د ارزښت د څرگندولو په ترڅ کې د هغه د زده کولو لارې چارې هم په گوته کوي او زده کوونکو ته یې د زده کړې لارې ښيي. وایي:

((زده کول د خط موقوف د کاتب په تعلیم دی، پخپل طور چې ښه خط گوري، کښې طبیعي باله. دا هم کښل زده کا اما شنیده کی بود مانند دیده- چې کاتب خوش نویس ورته د خط قواعد ښيي اصلاح ورکوي هغه خط په قواعد زده شي او زر زده شي خوش نویسي هم هغه باله شي چې خط د استاد زده کا.

د قلم سازول برابر د کتې گوتې تر بند تراشه بویه، شگاف دې برابر وي چې یو اړخ بل یې نری پېر نه وي، د مشق قلم خو پېر وي هومره ښه وي په محرف قلم زر خوش نویس شي.

محرف و نوک دار قلم و ته وایي. د خط مراد په مړوند دی چې مړوند قوت وشي، نور گوتې په قلم و جوړېږي. د مړوند قوت بې غټه قلم نه شي چې قلم لک وي، ځینې حرف ورځنې ووځي قوت د مړوند کېږي. که مشق وور ډېر حرف وي دې کته لکه کته گوته هسې وي.

---

(1) خوشال خټک، دستارنامه، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ل کال، ۱۸-۱۹مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشق په تخته بدفتين بويه. که په د نري قلم ډېر کښې خوش نويس به نه شې که په غټ قلم لږ کښې خوش نويس به شې، قلم چې روغ کا په نقطه دې وازميي، که نقطه ترې ښه پرېوته او که نه بيا دې قط کا.

قلم تراش د قلم ډېره تېره بويه، هاله به ښه روغ شي ښه په قط شي نقطه به ترې ښه پرېوزي، دا کار واړه په چاړه تعلق لري.[1]

همداسې د سياهي د جوړولو لپاره هم لارښوونې کوي.

خوشال بابا نه يوازې د خط د هنر يو لارښود او خطاط و، بلکې د يو ځانګړي خط موسس هم و، چې زنځيري نومېده، دا يو ډول ځانګړی ليک دی چې خپله د دوی د کورنۍ ترمنځ کارېده او بڼه يې داسې وه چې د تورو يو سر له بل سره نښلېده او همداسې زنځيري شکل يې نيوه، نو ځکه يې زنځيري باله. خوشال بابا د ((زنځيري)) په نامه يو اثر هم لري چې د حبيب الله رفيع په زيار خپور شوی دی.

د خوشال د فکر اوژوندانه د پورتنيو اړخونو ترڅنګ، چې مورږ ورته اشاره وکړه، سياستوال خوشال، تېرپوه خوشال، ښکاري خوشال، اسلامپوه خوشال، ارواپوه خوشال، مارشال خوشال، ښوونپوه خوشال او داسې نور عنوانونه چې هر يو د بابا د ژوند او فکر يوه برخه رانغاړي هم د زياتې شننې او څېړنې وړ وو، خو لکه څنګه چې د مخه مو يادونه کړې، بابا يو څو اړخيز شخصيت اود علم يو داسې بحر دی، چې هر څومره پکې مزل وکړو، بيا يې هم پای ته نه شو رسېدلای، ځکه خو مو پورتنيو څو برخو ته په لنډيز سره په اجمالي ډول اشاره وکړه.

---

[1] خوشال خان خټک، دستارنامه، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ل کال، ۲۰-۲۱مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

پر خوشال بابا ځانګړي ليکل شوي کتابونه

خوشال بابا د نړۍ دا سې يو ستر عظيم او لوی شاعر، عالم، انديال، مبارز او څو اړخيز شخصيت و، چې که هر اړخ يې په ځانګړي او جلا ډول وڅېړل شي، نو په خپله يو بېل شخصيت، يو بل خوشال او له نورو نه يو بېل او متمايز خوشال مو تر سترګو کېږي. خوشال يو داسې قوم او ملت ته منسوب شخصيت دی، چې نه په کې د ليک لوست کچه ډېره لوړه ده، نه د خپرنيو رسنيو له مخې د نورو د سيالۍ جوګه دی، نه يې ژبه د نړيوالو ژبو په کتار کې ودرول شوې ده، آن تر دې چې په خپل ټاټوبي کې هم د خپلې ژبې له نعمت څخه بې برخې دی.

د نالوستۍ په وجه د ملت د ډېرو وګړو ذهني اړيکي د هغې له وياړلې ماضي سره غوڅ شوي دي. پر دې تنګسيا سربېره پردی فرهنګي يرغل لا بل لامل دی چې، ان د لوستي پاړکي پر ذهن يې هم د پرديپالنې سيوری خپور کړی دی.

خو د دې ټولو لاملونو، تنګسياوو او نيمګړتياوو سره سره خپله د پښتنو افغانانو او پرديو له خوا پر خوشال بابا په لسګونو مستقل اثار او اټکل تر (۲۰۰۰) عنوانو پورې بېلابېلې ليکنې خپرې شوې دي. د لروبرو افغانانو هېڅ يوه داسې خپرونه او چاپپانه به نه وي چې په هغې کې دې د بابا يادون نه وي راغلی. اکثرو هغو بهرنيو خپرونو چې پر افغانستان يا افغانانو يې ليکنې کړي، ضرور يې د لوی خان يادونه هم کړې او د هغه له افکارو او اشعارو څخه اغېزمن شوي هم دي، يو شمېر بهرنيو ختيځپوهانو او نورو ليکوالو د بابا پر اندوژوند ډېرې په زړه پورې ليکنې کړي او مستقل اثار

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې هم خپاره کړي دي، ځينو د خپلې ماسترۍ او ډاکترۍ تيزسونه هم د بابا پر ژوند او اثارو ليکلي دي. لنډه دا چې د بابا پر ژوند اثارو او شخصيت باندې د ټولو شويو ليکنو شمېر څو زرو عنوانو ته رسېږي، چې د هغو په باب تراوسه پورې د خوشال بابا څو کتابښودونه جوړ شوي او نورو ته هم اړتيا ده، خو موږ دلته يوازې هغه اثار معرفي کوو چې د بابا د ژوند، شخصيت او اثارو په باب ليکل شوي او په مستقل ډول چاپ شوي دي، په دې اثارو کې يا د اثر ټوله برخه د بابا اندوژوند ته ځانګړې شوې يا يې يوه برخه د هغه پر اند وژند متمرکزه ده او بله برخه يې خپله د بابا کلام دی. لکه په انګريزي ژبه د بابا ژباړل شوي شعرونه او بيا پر هغو تبصرې او شننې او يا د هغه پېژندنه. موږ دلته همدغه ډول مستقل او يا نيمه مستقل اثار معرفي کوو:

۱- خوشال خان خټک څه وايي؟

دا کتاب د استاد عبدالروف بېنوا له خوا لومړی ځل په هندوستان کې چاپ شوی دی. پر **۱۹۵۰** م کال، په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا بيا چاپ شو. کتاب **۱۵۸** مخونه لري او د خوشال د فکر وفن پر بېلابېلو اړخونو په کې بحث شوی دی.

۲- خوشال خان خټک او څو نور فرهنګيالي خټک:

د سر محقق عبدالله بختاني خدمتګار له خوا ليکل شوی. د خوشال بابا پر معرفۍ سربېره يې يو شمېر نور خټک شاعران او ليکوال هم معرفي کړي دي. دا کتاب (۳۷۲) مخه لري، خو تراوسه چاپ شوی نه دی.

۳- منتخبات خوشال خټک:

دا کتاب د سيد انورالحق له خوا ترتيب شوی او د خوشال بابا د کلام غوره چاڼ په کې شوی دی، ددې کتاب اردو ترجمه هم شوې ده او په جلا ډول چاپ شوې ده. دا کتاب **۳۲۱** مخه لري او پر **۱۹۵۲**م کال د پېښور پښتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اکیډمۍ له خوا چاپ شوی دی. په کتاب کې د بابا له کلام نه علاوه د هغه د ژوند حالات هم بیان شوي دي.

۴- د تورې او قلم خاوند:

دا کتاب محمد نواز خټک ترتیب کړی، په دې کتاب کې ټول هغه مضامین راټول شوي چې د خان علین مکان (خوشال بابا) پر زیارت باندې د یوې لویې او درنې غونډې په ترڅ کې اورول شوي وو. دا کتاب اداره اشاعت سرحد پېښور پر ۱۹۲۱م کال چاپ کړی دی. کتاب ټول (۱۸۰) مخه لري.

۵- خوشال او پسرلی:

د خوشال بابا د پسرلنیو شعرونو یو غوړچاڼ دی، چې پر **۱۹۵۸**م کال په کابل کې د پښتون غږ مجلې له خوا په **۳۲** مخونو کې چاپ شوی او غ. نوري پرې یوه سریزه کښلې ده.

۶- ننګیالی پښتون:

پر **۱۹۲۲**م کال په کابل کې د بابا په باب یو نړیوال سیمینار جوړ شوی و، ددې سیمینار مقالې د (ننګیالي پښتون) په نامه په **۳۳۰** مخونو کې د یوه ځانګړي کتاب په بڼه چاپ شوې دي.

۷- توریالی پښتون:

دا هم په کابل کې د بابا په باب پر ۱۹۷۱م کال د شوي سیمینار د لیکنو ټولګه ده، چې په کتابي بڼه په ۲۸۸ مخونو کې په کابل کې چاپ شوې ده.

۸- د خوشال خان خټک یو شعر:

پــه هــر څــه کــې ننــداره د هغــه مــخ کــړم
چــې لــه ډېــرې پیدا ییــه نــه ناپدیــد شــو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بابا پر همدې يوه بيت باندې حمزه شينواري يو تحليلي کتاب ليکلی او پر ۱۹۷۱م کال په لاهور کې د شاهين چاپخونې له خوا چاپ شوی دی، چې ۱۸۴ مخه لري.

۹- ارمغان خوشال:

ميا سيدرسول رسا دا کتاب ترتيب کړی، د خوشال بابا د کلام انتخاب دی چې غزلې، قصيدې، رباعيات، قطعې، بازنامه، سواتنامه، فضلنامه او نور په کې شامل دي، دا کتاب پر ۱۹۲۴م کال په پېښور کې د يونيورستۍ بک ايجنسي له خوا چاپ شوی دی. (۱۰۳۳) مخه لري او د مرحوم رسا ۱۴۴ مخه سريزه هم ورسره مله ده.

۱۰- ملي قهرمان:

استاد ګل پاچا الفت ترتيب کړی او پر ۱۹۲۵م کال په کابل کې د پوهنې په چاپخونه کې چاپ شوی دی. (۱۱۴) مخه لري په کتاب کې لومړی د خوشال بابا په باب د بېلابېلو پوهانو نظريې راټولې شوي، ورپسې د خوشال بابا پر نظرياتو (عشق، چلند او ښکار پوهنه) بحث شوی او هم د هغه د کلام بېلګې راوړل شوي دي.

۱۱- خوشال خان خټک او دده ادبي مکتب:

دا کتاب دوکتور عارف عثمانوف ترتيب کړی او پر ۱۹۸۲م کال په دولتي چاپخونه کې د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ شوی دی. (۲۱۴) مخونه لري، کتاب درې څپرکي لري په لومړي څپرکي کې يې د شپاړلسمې او اولسمې پېړۍ د پښتو ادب تاريخ جاج اخيستل شوی، په دويم څپرکي کې د خټکو د اصل، نسب، قبيلې د خوشال ژوند دود او د خوشال د فن په هکله خبرې شوي دي. په درېيم څپرکي کې د خوشال د ادبي ښوونځي او د کتاب د اخځونو يادونه راغلې ده.

۱۲- پښتو – خوشال نمبر:

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا د هغه سیمینار د لیکنو او نظمونو ټولګه ده، چې پر ۱۹۷۱م کال د پښتو اکاډمۍ پېښور له خوا شوی و، دا ټولګه ۸۸ مخه لري.

۱۳- خوشال شناسي:

دا هم د لیکنو یوه ټولګه ده، چې د تاج سعید او زیتون بانو له خوا پر ۱۹۸۰م کال په کتابي بڼه ترتیب شوې او په ۱۵۹ مخونو کې په شاهین برقي پریس کې چاپ شوې ده.

۱۴- خوشال کیست:

دا کتاب مېرمن معصومه عصمتي وردګ لیکلی او په هغه کې یې د بابا د ژوند او اثارو په باب معلومات وړاندې کړي، دا کتاب په کابل کې چاپ شوی دی.

۱۵- پښتو – خوشال نمبر:

دا د خوشال په باب د بېلابېلو لیکنو او نظمونو یوه لویه ټولګه ده چې د پښتو مجلې د ۱۹۸۰م کال په مارچ- می ګڼه کې د خوشال بابا د درې سووم تلین په درناوي، د پښتو اکیډمۍ پېښور له خوا په ۴۰۷ مخونو کې چاپ شوې ده.

۱۶- خوشال ریویو:

دا د خوشال رسیرچ سیل درې میاشتنۍ ګڼه ده، چې د خوشال د فکر و فن په باب لیکنې په کې چاپېږي، په لومړۍ ګڼه کې یې څلور ګڼې رانغاړل شوي او په ۲۷۱ مخونو کې چاپ شوې ده.

۱۷- خوشال ریویو:

د خوشال ریویو دویمه ګڼه کې هم دوه ګڼې راغلي دي. دا ګڼه پر ۱۹۸۵م کال چاپ شوې او ۱۷۹ مخه لري.

۱۸- خوشال ریویو:

د خوشال ریویو درېیمه ګڼه کې دوه ګڼې رانغاړل شوي او پر ۱۹۸۵م کال چاپ شوې دي، (۲۲۳) مخه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۹- خوشال او جماليات:

د ډاکتر اقبال نسيم خټک اثر دی چې پر ۱۹۸۳م کال ليکل شوی دی، (۴۷۷) مخه لري. ډاکتر اقبال نسيم خټک ته په دې اثر د (پي ايچ ډي) ډگري ورکړل شوې ده. دا ليکنه دوه برخې لري، په لومړۍ برخه کې د جمالياتو بنيادي مباحث او د جمال (ښکلا) په باب د خوشال د تصور په اړه معلومات وړاندې شوي دي، په دويمه برخه کې د خوشال د فن او نظريې او د هغه په کلام کې د شعري محاسنو په باب خبرې شوي دي.

۲۰- خوشال خان خټک او د هغه د کورنۍ علمي او ادبي خدمات:

شاه جهان دا اثر د ۱۹۸۳م کال په بهير کې بشپړ کړی، (۳۰۷) مخه لري، خو تراوسه چاپ شوی نه دی.

۲۱- خوشال خان خټک بابای پشتو شاعري:

شاه جهان دا اثر ترتيب کړی او د خوشال ريسرچ سيل له خوا پر ۱۹۸۵م کال چاپ شوی دی. (۱۲۳) مخه لري، په دې کتاب کې د خوشال د ژوند او فن په باب معلومات راغلي دي.

۲۲- ښاغلی پښتون:

دا د هغو ليکنو او منظومو پېرزوينو ټولگه ده، چې د نوښار ادبي جرگې د ۱۹۳۸م کال د جون پر مياشت د خوشال بابا د ياد ورځې په مناسبت اورول شوې وې او بيا د نواز خټک په هڅه او ترتيب د ۱۹۳۸م کال د اگست پر مياشت چاپ شوې ده، دا کتاب ۸۰ مخه لري.

۲۳- اباسين خوشال نمبر:

د اباسين مجلې د ۱۹۸۷ م کال اپريل- مۍ گڼه د خوشال بابا په باب ليکل شويو مقالو او ليکنو ته ځانگړې شوې، د ۲۱ تنو ليکوالو ليکنې او منظومې ببلگې په کې راغلي او په ۸۸ مخونو کې چاپ شوې ده.

۲۴- خوشال خان خټک د مطبوعاتو په هنداره کې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دوو ټوکو کې پر **۱۳۵۸**ل کال د کابل پوهنتون له خوا خپور شوی، په دې اثر کې هغه کتابونه او ليکنې معرفي شوي چې د بابا په اړه ليکل شوي دي. د خوشال بابا د کتابښودنو په لړ کې دا ډېر مهم کتاب دی، په لومړي ټوک کې يې چې ۲۱۲ مخه لري د خوشال په باب (۲۸۲) عنوانه مقالې او په دويم کې چې ۲۰۴ مخه لري، ۱۲۳ عنوانه مقالې او ځينې ځانګړي کتابونه معرفي شوي دي.

۲۵- ګام پر ګام له خوشال سره:

د استاد محمد اصف صميم يو څېړنيز او تحليلي اثر دی چې د خوشال بابا پر ژوند ژوره څېړنه کوي، دا کتاب پر ۱۳۷۸ل کال د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې- جرمني له خوا په پېښور کې په ۱۲۰ مخونو کې د يو زر ټوکو په شمېر چاپ شوی دی. په دې کتاب کې خوشال او کتابونه، خوشال او شاعران، خوشال د ژبې ټوپک، خوشال او قرآن، ګام پر ګام له خوشال سره او يو شمېر نور مسايل څېړل شوي دي.

۲۶ -خوشال خان د مغلو په دربار او د ادب په ډګر کې:

دا د شيريندل ګرديوال مونوګراف دی، چې په دې کې د خوشال لنډه پېژندنه له مغولو سره اړيکې او ادبي کارنامې څېړل شوي دي. دا اثر پر **۱۳۵۲**ل کال ليکل شوی، خو تر اوسه لا چاپ شوی نه دی.

۲۷- خوشالخان ختک:

دا کتاب دوست محمد کامل مومند د خان پر ژوند او کلام، پر (**۱۹۵۱**) م کال په اردو ژبه ليکلی دی. (۴۱۲) مخونه لري او (اداره اشاعت سرحد) پېښور، چاپ کړی دی.

۲۸- خوشال خان اور اقبال:

دا کتاب عبدالصمد خان په اردو ژبه ليکلی، دبابا پښتو اشعار هم ورسره مله دي. پر ۱۹۴۰م کال د پېښور منظور عام پريس کتابتون چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړې دی، (۳۷۲)مخونه لري. لیکوال په کې ددې دواړو شاعرانو پرتلنه کړې ده.

۲۹- تعلیمات خوشال:

په دې نامه، میر عبدالصمد خان یو کتاب په اردو ژبه کې لیکلی دی، دا کتاب د عکاس پرنټرز پېښور له خوا پر ۱۹۷۸م کال چاپ شوی دی، (۹۴) مخونه لري او د خوشالخان د کلام پر ځینو اړخونو په کې څېړنه شوې ده.

۳۰- خوشال خټک کا مختصر تعارف:

دا کتاب پورفیسور پرېشان خټک په اردو ژبه لیکلی دی. د ۱۹۸۰م کال د مارچ پر میاشت د اباسین ارټ کونسل پېښور له خوا چاپ شوی دی، دې کتاب کې د خوشال پر فکر و فن خبرې شوې دي.

۳۱- پشتنو کا عظیم شاعر خوشال خان خټک:

دغه کتاب پروفیسور نعیم تقوي په اردو ژبه لیکلی دی. (۱۹۲) مخه لري او پر ۱۹۸۱م کال په تجارتي پریس ناظم اباد کراچۍ کې چاپ شوی دی. په دې کتاب کې د خوشال د ژوند و فن په باب خبرې شوي دي.

۳۲- پشتون کون؟

ښاغلي پروفیسور پرېشان خټک لیکلی او پر ۱۹۸۴ م کال د خوشال ریسرچ سیل له خوا چاپ شوی دی. ټول ۲۲۰ مخه لري او په اردو ژبه یې لیکلی دی، په دې اثر کې د پښتنو د اصل ونسل په باب د بېلابېلو نظریو جاج اخیستل شوی او بیا د خوشال د ژوند په باب تفصیلي خبرې شوي دي.

۳۳- خوشالنامه:

دا د هغه سیمینار د لیکنو او نظمونو جونګ دی، چې پر ۱۹۸۰م کال د خوشال بابا درې سووم تلین په درناوي په اباسین ارټ کونسل کې جوړ شوی و، د امقالې په اردو ژبه دي، دا کتاب پروفیسور پرېشان خټک او خاطر غزنوي ترتیب کړی او ۲۸۰ مخه لري.

۳۴- د خوشال د کلام انګریزي ژباړه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

میجر راورټي د خوشال بابا سل غزلونه او نظمونه په انګریزي ژبه ژباړلي او خپاره کړي دي او تبصره یې پرې کړې ده.

۳۵- د خوشال خټک شعرونه:

اولف کیرو او یولن هاول دپویمزاف د خوشال خټک په نوم په انګریزي ژبه د خان د شپږویشتو غزلونو ژباړه کړې ده او خپل نظر یې پرې لیکلی دی، دا کتاب **۹۸** مخه لري او پښتو اکېډمي پېښور پوهنتون له خوا پر **۱۹۲۳**م کال چاپ شوی دی.

۳۶- دوست محمد کامل، اولف کیرو او یولن هاول دپویمزاف په شریک کوشش په انګرېزي ژبه یو اثر لیکلی، دې اثر کې د پویمزاف د خوشال خان خټک په باب خپله اختلافي څېړنه وړاندې کړې ده، دا کتاب پر **۱۹۲۸**م کال چاپ شوی ، **۱۵۷** مخه لري، د کتاب په سریزه کې د خوشال بابا پر ژوند وفن خبرې شوي دي.

۳۷- په ډنمارکي ژبه د خوشال بابا شعرونه:

د ډنمارک پادري جنیزانوالډسن د بابا اته ویشت غزلونه او نظمونه په ډنمارکي ژبه ژباړلي او دیو کتاب په بڼه یې خپاره کړي دي.

۳۸- په انګرېزي ژبه دخوشالخان خټک د کلام انتخاب دی چې غزلونه، قصیدې او نور په کې شامل دي، د سي-ای بډلف له خوا په انګریزي ژبه ژباړل شوي او د استفین او زامنو په اهتمام یې پر ۱۸۹۰م کال په **۷۴** مخونو کې چاپ شوي دي.

۳۹- لایف اینډ ورکس اف خوشالخان خټک (د خوشالخان ژوند او مبارزه):

دا یوه څېړنیزه لیکنه ده، چې د لاهور مېرمن خدیجه فیروزالدین د خوشال پر ژوند وفن، د ۱۹۴۰م کال په شاو خوا کې لیکلې ده اوبیا یې وروسته پرې له پنجاب پوهنتون څخه د دوکتورا درجه تر لاسه کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا لیکنه په انګریزي ژبه شوې وه، (۴۴۲) مخه لري، لومړنۍ برخه د خوشال له قوم او قبیلې، ژوند او جګړو او مړینې سره اړه لري او دویمه برخه یې د خوشال له اثارو او فن سره، دا لیکنه چاپ شوې نه ده، خو د خپل لومړیتوب او ځرنګوالي له مخې ډېره ارزښتناکه ده. دا سې ویل کېږي چې علامه اقبال مېرمن خدیجې ته د دې لیکنې سپارښتنه کړې وه.

محمد اسمعیل یون　　　　سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایله

ځرنګه چې خوشال بابا یو عظیم او هر اړخیز شخصیت دی او دده ژوند او اند د هر اړخ څېړنه ډېر کار و زیار ته اړتیا لري، په لنډو څېړنو کې د هغه د ټول ژوند او فکر څېړل خورا ګران کار دی.

ما چې کله د بابا د اندو ژوند پر څېړنې پیل وکړ، نو دا راته لا زیاته ځرګنده شوه، چې بابا د پوهې او هنر یو بحر دی، لیکوال یوازې دومره کولای شي چې ددې بحر پر یوې خوا یا یوې څپې خبرې وکړي او دزیاتو موضوعګانو له څېړنې او شننې تېر شي، هغه څه چې په دې اثر کې ما انتخاب کړي وو، هغه مې هم په لنډه او اجمالي ډول وڅېړل، ځکه ددې هرې موضوع پوره څېړل د یو ځانګړي اثر د لیکلو غوښتنه کوي. زما په دې لیکنه او هڅه کې به ډېرې نیمګړتیاوې وي او دبابا حق به مې نه وي ادا کړی. خو زما دا لیکنه لږ تر لږه دبابا له اند و ژوند سره د یوې ژورې مینې ننبه او د خوشالپوهنې په برخه کې د نورو څېړنو او پلټنو لپاره یوه هڅه او هیله ده.

خدای (ج) دې وکړي هغه څوک چې دا اثر لولي، د خوشال بابا په باب د معلوماتو په برخه کې ورته ګټور تمام شي.

په درناوي

پوهنیار محمد اسمعیل یون

۱۳۸۰ل کال، کابل

اخځلیک

۱- الفت، ګل پاچا، ننګیالي پښتون،. پښتو ټولنه **۱۳۴۵**ل کال.

۲- انوارالحق، پښتو مجله، مارچ-می ګڼه پېښور **۱۹۸۰** م کال.

۳- تسنیم ګلاب، پښتو مجله پېښور، **۱۹۸۰**م کال د مارچ-می ګڼه.

۴- خټک، خوشال خان، کلیات، لومړی ټوک دعلوموا کاډمي **۱۳۵۸**ل کال.

۵- خټک خوشال خان، دستارنامه، پښتو ټولنه **۱۳۴۵** ل کال.

۶- خټک، اقبال نسیم، اباسین مجله پېښور **۱۹۷۸**م کال اپریل-می ګڼه.

۷- روهي محمد صدیق، د خوشال کلیات، لومړی ټوک دافغانستان د علومو اکاډمي **۱۳۵۸** ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸- رښتين، صديق الله، د خوشال ختک طبنامه، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ل کال.
۹= رفيع حبيب الله، نسبنامه د خوشال خان ختک او افضل خان، لاهور ۱۳۸۰ل کال.
۱۰- رفيع، حبيب الله، دخوشال خان ختک ختکنامه، لاهور ۱۳۸۰ل کال.
۱۱- رفيع، حبيب الله، دخوشال خان ختک وصيتنامه، لاهور ۱۳۸۰ل کال.
۱۲- رفيع، حبيب الله، دخوشال خان ختک هندکوهنامه، لاهور ۱۳۸۰ل کال.
۱۳- رسا، سيد رسول، ارمغان خوشال پېښور، ۱۹۲۴م کال.
۱۴- شينواري، حمزه، ننګيالی پښتون، پښتو ټولنه ۱۳۴۵ل کال.
۱۵- صميم، محمد اصف، ګام پر ګام له خوشال سره، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه–جرمني، پېښور ۱۳۷۸ل کال.
۱۲-عثمانوف، عارف، ننګيالی پښتون، پښتو ټولنه ۱۳۴۵ل کال.

محمد اسمعيل يون

سمسوروېب پاڼه

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library